Harry Geerlings
Toby Witte

ONDER DE ROOK EN STANK VAN DE VOORUITGANG;

opkomst van milieubesef en milieuactivisme in Vlaardingen

NEE TE
OF DE WINDM
OF
ONS HART STI
WIN
MOLE
STA
MOLE
65-46
ET

Inleiding

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog werd Vlaardingen, net als andere steden in Nederland, geconfronteerd met de noodzaak tot wederopbouw. De Duitse bezetting had tijdens de oorlogsjaren veel schade berokkend aan de Nederlandse economie en infrastructuur. Complete haveninstallaties waren vernietigd en fabrieken waren onttakeld ten behoeve van de Duitse oorlogseconomie. De bevrijding betekende eerst en vooral een zo snel mogelijk herstel, met waar mogelijk vernieuwing en uitbreiding van de bedrijvigheid en de Rotterdamse havens. Daar kwam bij dat de herinnering aan de jaren '30 reden was om nieuwe wegen in te slaan; de wederopbouw mocht geen terugkeer naar het verleden zijn. 'Actieve industriepolitiek' was het toverwoord van de toenmalige regering, die dit streven aanmoedigde via zogeheten *industrialisatienota's*.[1] Immers, door versneld te industrialiseren konden de werkloosheid, de aanzienlijke oorlogsschade en het verlies van Nederlands-Indië, worden gecompenseerd. Vanaf 1948 overspoelde de industrialisatie Nederland, en meer in het bijzonder het Rijnmondgebied, als een vloedgolf. Tussen 1948 en 1962 verdubbelde daardoor de industriële productie, waarbij de grootste groei plaatsvond in de (petro) chemische industrie en de tankopslag.

Ook Vlaardingen wilde graag deel uitmaken van deze ontwikkeling. De stad liep nog altijd, industrieel gezien, achter ten opzichte van andere steden. Vlaardingen was in menig opzicht nog de oude vissersstad gebleven. De tijd leek rijp voor een radicale verandering. Shell en Caltex aan de andere zijde van de Nieuwe Waterweg hadden hun raffinaderijen vanaf 1947 fors uitgebreid en de toekomst beloofde met de verdere havenuitbreidingsplannen in het Botlekgebied veel goeds. Dit betekende meer werkgelegenheid en een grotere vraag naar woningen voor huisvesting van werknemers. Wat het gemeentebestuur van Vlaardingen betrof, was er de komende decennia genoeg ruimte voor woningbouw en industrie. Vlaardingen had zelfs de ambitie om, na 'grote broer' Rotterdam, de tweede stad aan de Nieuwe Waterweg te worden met naar verwachting zo'n 100.000 tot zelfs 140.000 inwoners. In 1947 stelde het Vlaardingse stadsbestuur zich officieel ten doel binnen afzienbare tijd een fors aantal huizen te bouwen, de verouderde binnenstad volledig te saneren en tevens zijn gemeentegrenzen verder open te stellen voor de vestiging van nieuwe of uitbreiding van bestaande bedrijven.[2] Dit streven was op een iets bescheidener schaal al ingezet vanaf 1900. Onder meer door grondverkoop was in de eerste helft van de twintigste eeuw het aantal bedrijfsvestigingen in Vlaardingen gestegen: Sunlight zeepfabrieken (1913), Havenbedrijf Vlaardingen-Oost (1920), kunstmestfabriek ENCK (1921), tankopslag Nieuwe Matex (1930), en nog enkele andere bedrijven.[3]

Vlaardingen letterlijk onder de rook van de industrie.
(Foto: G. Kalkman, collectie H.V.V.)

Tegenkrachten waren er niet of nauwelijks. In politiek opzicht verkeerde Vlaardingen aanvankelijk in kalm vaarwater of beter gezegd: gunstig tij. De samenstelling van - en de sfeer in - de gemeenteraad bleef vanaf 1946 tot circa 1965 stabiel en het college van B&W bestond uit een bijna vaste combinatie van twee PvdA-wethouders aangevuld met een CHU- en een ARP-wethouder.[4] De verwevenheid tussen het lokale bestuur en het bedrijfsleven was - op het gevaar van belangenverstrengeling af - in die jaren vrij hecht. De bouw van het (toenmalige) Kolpabad, het Deltahotel, de Stadsgehoorzaal en de aanleg van diverse sportvelden en -parken werden mede mogelijk gemaakt door (co)financiering van het bedrijfsleven. Zo werd er direct geprofiteerd van de opkomende industrie.

Vanuit de bevolking was tot ongeveer 1960 in het algemeen geen sprake van een kritische opstelling ten opzichte van het beleid van het stadsbestuur. Die politieke en burgerlijke passiviteit begon echter in de loop van de jaren zestig te kantelen naar een zekere opstandigheid en mondde in de jaren zeventig zelfs uit in (politieke) polarisatie. Milieuvervuiling, met name de als uitermate hinderlijk ondervonden luchtverontreiniging - een uitvloeisel van de zich sterk expanderende industriële activiteiten in het Rijnmondgebied - vormde de belangrijkste steen des aanstoots en was aanleiding tot soms massaal protest, zelfs in die mate dat Vlaardingen landelijk gezien een vroege voorloper werd van het opkomende milieuactivisme in Nederland.

Wij richten ons op het ontstaan van het naoorlogse milieubewustzijn dat is ontstaan in de tweede helft van de jaren vijftig. In die periode ondervond Vlaardingen veel hinder van stank, smog, risico's van giftige dampen en mogelijk ontploffingsgevaar. Kunstmestfabriek ENCK was destijds in de ogen van veel Vlaardingers één van de grootste boosdoeners. Wij eindigen de beschrijving rond 1973-1974, omdat in die periode de luchtverontreiniging duidelijk was afgenomen. Belangrijke redenen daarvoor waren de strengere milieuwetgeving, de maatregelen die waren afgedwongen door een grote actiebereidheid onder burgers en niet in de laatste plaatst de inspanningen van de bedrijven die resultaat opleverden. De luchtverontreiniging raakte enigszins op de achtergrond en maakte plaats voor 'nieuwe' milieuvraagstukken zoals water- en bodemverontreiniging. De zwaar vervuilde bodem van de Broekpolder, bestemd voor huizenbouw, zou Vlaardingen stevig in zijn greep krijgen. Veelzeggend voor deze verschuiving c.q. verbreding van de milieuproblematiek is dat de in Vlaardingen in 1963 ontstane Vereniging tegen Luchtverontreiniging (VtL) zich vanaf 1971 Vereniging tegen Milieubederf (VtM) noemde. In het navolgende schetsen wij op basis van literatuur, archiefmateriaal (o.a. kranten) en interviews met enkele nauw betrokkenen uit die tijd het wel en wee van de strijd tegen luchtverontreiniging. De interviews zijn in de vorm van portretjes als 'terugblik anno 2015' op de jaren zestig en zeventig in aparte kaders in de lopende tekst geplaatst. We gebruiken om verwarring te voorkomen voor de kunstmestfabriek consequent de naam ENCK, hoewel het bedrijf onder wisselende bedrijfsnamen – ENCK, Delta Chemie, Windmill, HydroAgri, Yara en in de volksmond als 'de Super' aangeduid – opereerde.

Ontluikend milieubesef

Wonend in een stad waar visserij (haringvangst) en scheepsbouw ooit belangrijke middelen van bestaan waren, waren stank en geluidshinder de Vlaardingers niet vreemd. Dat was al ver voor de Tweede Wereldoorlog het geval. Maar zolang er geen directe en waarneembare bedreigingen of gevaar voor de volksgezondheid aanwezig waren, vormde deze overlast gewoon onderdeel van het dagelijkse leven. De politieke reflex van het Vlaardingse stadsbestuur op de toenemende stankhinder en overlast kenmerkte zich in eerste instantie door een zekere passiviteit en terughoudendheid, want het stonk dan wel, maar de Vlaardingse lucht zou niet ongezond zijn. En zolang er geen gevaar was voor de volksgezondheid, was er geen reden tot ingrijpen. De politieke en beleidsverantwoordelijkheid voor wat nu milieuproblematiek wordt genoemd, toen geduid met de term 'milieuhygiëne', viel tot in de jaren zestig doorgaans onder de ambtelijke afdeling 'openbare volksgezondheid'. Het ontbrak niet alleen in Vlaardingen aan inzicht in de ernst en omvang van milieuverontreiniging, maar in heel Nederland. Dat begon pas te veranderen in de loop van de jaren zestig door een aantal industriële incidenten, bijvoorbeeld een ontploffing op het BPM-terrein te Pernis in april 1958, waarbij één dode en enkele ernstige gewonden te betreuren vielen.

Hoewel goed voor de werkgelegenheid, steeg met die industriële uitbreidingen ook de hinder die de bewoners ondervonden. Regelmatig was sprake van een soort mist (smog), stank en neerslag van witte deeltjes. Begin 1959 werd daarom een Stuurgroep Nieuwe Waterweg in het leven geroepen die het probleem van luchtverontreiniging en hinder nader zou gaan bestuderen. Het inzicht dat er een wet op de luchtverontreiniging zou moeten komen begon te groeien, vooral bij de wat jongere, hoger opgeleide en politiek actieve generatie bewoners in Vlaardingen. Zoals vaker gebeurt in dit soort situaties, werd ook dit nieuwe inzicht versneld door onvoorziene omstandigheden en incidenten. In 1959 klaagden diverse kwekers dat de dampen die enkele fabrieken in Pernis en Vlaardingen voortbrachten schadelijk waren voor hun gewassen. Eerder had de uitstoot al aanleiding gegeven tot ernstige klachten. Zo berichtten *Het Parool* en *de Rotterdammer* in september en oktober van dat jaar dat "welvarende koeien in de wei in enkele maanden tijd vel over been waren" en "sterven als scharminkels".[5] De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de veroorzakers van de overlast aanvankelijk niet geheel onwillig reageerden op het ontstane misnoegen. De olieraffinaderijen Shell en Caltex en andere industrieën gaven te kennen op termijn bereid te zijn hun installaties aan te passen en

nieuwe technieken te willen ontwikkelen waarmee de bezwaren tot een minimum zouden worden gereduceerd. Ook het doorgaans terughoudende gemeentebestuur van Vlaardingen was genegen een duit in het zakje te doen en nam in 1960 een zogeheten ambtelijke 'gasverkenner' in dienst, in de persoon van – de latere wethouder – Floor Quast, die in samenwerking met de Vrije Universiteit in Amsterdam en het Koninklijke Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI) de taak kreeg de bijzondere meteorologische gesteldheid - in gewoon Nederlands: de verspreiding van luchtverontreiniging - in kaart te brengen. Daarmee waren de klachten over lawaai en stank zeker niet meteen de wereld uitgeholpen, want in 1960 en daaropvolgende jaren kreeg Vlaardingen met enige regelmaat te maken met verschijnselen die aan zonsverduistering deden denken. De bezwaren en klachten zouden dan ook eerder toe- dan afnemen.

ENCK

Binnen de gemeentegrenzen van Vlaardingen waren de toenemende activiteiten van de kunstmestfabriek ENCK een belangrijke steen des aanstoots geworden. De Eerste Nederlandse Coöperatieve Kunstmestfabriek (ENCK) was opgericht in 1917 na samengaan van een Zeeuwse coöperatie, die de bedoeling had een kunstmestfabriek te bouwen in Vlissingen, en een Noord-Nederlandse coöperatie met een plan voor een tweede vestiging in Delfzijl. Er werd uiteindelijk gekozen voor een vestigingslocatie aan de binnenbocht van de Nieuwe Waterweg in het toen nog bijna onbewoonde buitengebied van Vlaardingen zodat vrijwel ongestoord superfosfaat en mengmesten konden worden geproduceerd. De keuze voor Vlaardingen was op zichzelf goed verklaarbaar: kunstmestproductie was een cyclisch proces dat vooral in de winter plaatsvond en dan waren de vissersmannen niet op zee. Deze mannen kenden een uitstekend arbeidsethos en de gunstige ligging aan diep vaarwater was natuurlijk ook een belangrijke vestigingsfactor (zie ook portret Kolmeijer en Rentmeester). Na afloop van de Tweede Wereldoorlog braken voor de kunstmestindustrie gouden tijden aan. De vraag naar kunstmest steeg door de sterk groeiende wereldbevolking en (daarmee samenhangend) door een grotere behoefte aan landbouwproducten. De ENCK was verzekerd van afzet en was tot 1965 een zeer florerend bedrijf dat exporteerde naar meer dan 45 landen wereldwijd. Daarna namen door concurrentie en overcapaciteit de vraag en winstgevendheid even af, maar deze stegen weer enigszins vanaf begin jaren 70 door een verhoogde behoefte aan kunstmest in de agrarische sector om de wereldvoedselproductie op peil te brengen. De bestaande bedrijven vervingen hun verouderde productieapparaat. Om voldoende rendement te behalen ging dit gepaard met schaalvergroting en rationalisatie. Rond 1960 telde de Vlaardingse kunstmestfabriek zo'n 1.400 werknemers, in 1970 was dit aantal door onder andere een herziene en moderne productiewijze gedaald naar 890 werknemers.[6]

Huizen en kantoor bij de ENCK.
(Collectie Stadsarchief Vlaardingen)

Aanvankelijk was de houding van het gemeentebestuur van Vlaardingen ten aanzien van de kunstmestfabriek zonder meer positief te noemen. De ENCK werd beschouwd als het symbool en de motor van de economische vooruitgang. Om aan de groeiende vraag te voldoen waren verhoging van productie en uitbreiding van de fabriek noodzakelijk, waarmee grote investeringen waren gemoeid. De bouw van nieuwe fabrieksinstallaties en een hogere schoorsteen moesten bijdragen aan de productieverhoging en tevens aan het oplossen van het probleem van de luchtverontreiniging. Er was een belangrijke reden om de uitstoot van emissies terug te brengen, want reeds in de jaren vijftig hadden boerenbedrijven in de nabije omgeving van de ENCK geklaagd over fluorsporen in weilanden en op gewassen. Deze kwestie kon toen nog worden opgelost met het uitkeren van schadevergoedingen. In een kranteninterview in 1960 benadrukte de directeur van de ENCK, ir. W.A. den Bakker, het streven naar schonere productie. Wijzend op de schoorsteen buiten, zei hij: "Kijk, de Super - doelend op de oude zwavelzuurfabriek - stinkt weer! Kijk eens wat een gele rook er deze kant opkomt. Het gele pluimpje

is afkomstig van salpeterzuurgassen die bij directe inademing gevaarlijk zijn. Wie naar boven klimt en z'n neus in de damp steekt, komt niet meer naar beneden. Straks zullen we dat niet meer tegen elkaar kunnen zeggen. De gele rook gaat in september verdwijnen".[7] Medio 1961 leek het zover te zijn: de minister van Landbouw & Visserij, mr. V.G.M. Marijnen, opende *trots de nieuwe uitbreiding met een mengmestfabriek*. De kunstmestproductie was inmiddels toegenomen van 320.000 ton in 1960 naar 440.000 ton in 1961. Uiteraard goed voor de omzet en werkgelegenheid maar niet zonder risico's zou snel blijken, want eind 1961 brak door een lekkend vat salpeterzuur een brandje uit. Het voorval kon nog worden geschaard onder het kopje 'bedrijfsongelukje'. Niettemin baarde de opslag van kunstmest, chemicaliën en de uitstoot van dampen van het bedrijf menigeen zorgen. Het waren inmiddels niet alleen meer de boeren die hun beklag deden, maar ook delen van de Vlaardingse bevolking begonnen hun ongenoegen te uiten. Door de oprukkende stadsuitbreiding – de bouw van de Westwijk en Zuidbuurt – kwamen bewoners letterlijk onder de 'rook' te liggen van de ooit zo geïsoleerd gelegen kunstmestfabriek. Daar had het stadsbestuur bij vroegere besluiten over stadsuitbreiding niet echt rekening meegehouden.

Het kantelpunt

In 1963 prijkte in de gemeenteraad van Vlaardingen het onderwerp 'luchtverontreiniging' prominent op de politieke agenda. In de gemeenteraad maakte vooral PvdA'er Henk Krabben, tot ergernis van het college van B&W, bezwaar tegen het feit dat de ENCK niet beschikte over een geldige

De Vlaardingse Westwijk met de ENCK op de achtergrond rond 1970. (Uit: *Rotterdams Nieuwsblad*)

De Westwijk van Vlaardingen op 18 september 1970, met op de achtergrond ENCK (Windmill) en uiterst links het sportveld waarop op 12 oktober 1970 de scholieren van de Prof. Casimir Scholengemeenschap hun sportlessen volgden. Foto Henk Speksnijder, Rotterdams Nieuwsblad.

hinderwetvergunning en hij stelde voor dat er voorlopig ook geen vergunning zou worden afgegeven aan bedrijven die overlast veroorzaakten. Ook bewoners maakten zich zorgen en startten een handtekeningenactie: Vlaardingen mocht niet ontaarden in een tweede Ruhrgebied. Als woordvoerder van deze ongeruste burgers fungeerde mr. H. Versloot, toenmalige directeur van het arbeidsbureau (GAK), die aankondigde de handtekeningen aan te bieden aan het gemeentebestuur en "een oproep te laten uitgaan in andere gemeenten om te komen tot een vereniging die zich ten doel stelt bij de overheden krachtig te protesteren tegen vervuiling van de lucht". Met deze oproep werd de kiem gelegd voor de oprichting van de Vereniging tegen Luchtverontreiniging. In oktober 1963 overhandigde Versloot samen met een achttal andere organisatoren van de actie aan burgemeester mr. Jan Heusdens een pakket met 2.500 handtekeningen. De ontvangst was "zuur en zonder thee of koffie" (quote Versloot, tw). Tijdens een in diezelfde maand gehouden openbare hoorzitting van de gemeente uitten bewoners hun bezwaren tegen het afgeven van een hinderwetvergunning aan de ENCK. De dagelijkse bestuurders waren allesbehalve gewend aan kritiek en protest vanuit de lokale samenleving en wisten er niet goed raad mee. Zowel de burgemeester als wethouder Teun de Bruijn raakten geïrriteerd van zoveel weerwerk. Begin november 1963 werd in De Harmonie te Vlaardingen de 'Vereniging tegen Luchtverontreiniging' (VtL) officieel opgericht en er meldden zich 350 leden. De leden van de VtL waren vooral inhoudelijk gedreven vanuit een besef dat luchtverontreiniging schadelijk kon zijn voor de volksgezondheid.[8] Begin jaren zestig deed de GGD Rotterdam uitgebreid onderzoek naar de luchtkwaliteit in het Rijnmondgebied en in 1966 promoveerde K. Biersteker op een onderzoek naar 'verontreinigde lucht'.[9] Het besef dat luchtverontreiniging schadelijk kon zijn voor de volksgezondheid was ook duidelijk aanwezig bij het bedrijfsleven en de politiek. Veel beleidsmaatregelen die werden voorgesteld mochten op basis van vrijwilligheid worden geïmplementeerd, met als achtergrond een verdere groei van de productie veilig te stellen. Door de aanwezige expertise onder de leden en de goed onderbouwde kritiek ontwikkelde de VtL zich tot een 'gevreesde' gesprekspartner voor het lokale bestuur. Naast de inhoudelijke expertise richtte VtL zich op juridische procedures zonder daarbij uit te willen groeien tot een actiegroep.

De aanpak van de VtL zou vooral een technisch en juridisch karakter krijgen, gericht op bestrijding en het voorkomen van concrete calamiteiten en gefocust op het overtuigen van overheid en bedrijfsleven. Enkele leden van VtL waren werkzaam bij het Unilever laboratorium en hoogopgeleid en daardoor bekend met de mogelijkheid om juridische procedures te starten. Mede-initiatiefnemer mr. H. Versloot werd de eerste voorzitter van de VtL. Hij bleek vooralsnog optimistisch te zijn en benadrukte de noodzaak tot redelijkheid en compromisbereidheid van de betrokken partijen. Echter, Versloot verkeerde bij de oprichting van de VtL meteen in een uiterst roerige en spannende situatie. Niet alleen ontstond er enig politiek gekrakeel over de vraag welke politieke partijen wel of niet deel mochten uitmaken van het verenigingsbestuur, maar vooral omdat ruim een week voor de oprichting van deze milieuvereniging precies dat gebeurde, waar menigeen voor had gevreesd.

Op 5 november 1963, om 05.50 uur, kwam er een melding van de portier van de ENCK bij de politie van Vlaardingen binnen dat er een "brandje" was uitgebroken in een opslagloods met kunstmeststoffen. Al snel bleek dat het geen gewone brand betrof, want hij werd steeds heftiger en de vrijkomende gassen bleken zeer gevaarlijk te zijn. De brand veroorzaakte een giftige oranjekleurige nevel van chloor en nitreuze dampen, deels hangend boven de Zuidbuurt in Vlaardingen, waardoor op sommige plaatsen het zicht beperkt was tot minder dan 50 meter. Boeren in de directe omgeving van de kunstmestfabriek moesten hun boerderij verlaten en liepen met natte doeken voor de mond. De situatie was dermate bedreigend dat onder leiding van burgemeester Heusdens een plan voor eventuele tijdelijke ontruiming van 7.000 tot 8.000 woningen werd voorbereid. Zover kwam het niet. Bewoners kregen voorlopig het advies ramen en deuren te sluiten. Brandweerkorpsen uit Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen moesten er aan te pas komen om de brand te blussen, wat klaarblijkelijk niet zonder gezondheidsrisico was. De *Nieuwe Vlaardingsche Courant* wist quasi geruststellend te melden: "De brandweermannen drinken zoveel mogelijk melk (...) om vergiftiging tegen te gaan". Zelfs het leger werd voor bijstand benaderd om in geval van nood de bevolking bij evacuatie de helpende hand te bieden. Tot ver in de omtrek van de brandhaard bleken bewoners last te hebben van de gifwolk en er is zelfs serieus gesproken over een evacuatie van Den Haag. Het was een geluk bij een ongeluk dat die dag sprake was van een zuidoostenwind waardoor de levensbedreigende rookwolk niet alleen aan Vlaardingen voorbijging, maar ook Den Haag niet werd getroffen. Alleen in Maasland zag een aantal bewoners zich genoopt hun woningen tijdelijk te verlaten. Deze bijna-ramp maakte een diepe indruk en werd door de media - kranten en radio - op 5 en 6 november 1963 breed uitgemeten. De radio deed ter plekke verslag. Door de aandacht in de media kreeg het bijna fatale incident bij de ENCK een nationale exposure. De *NRC* kopte: "Giftig gas bedreigt deel van Holland (...) heel Nederland leeft mee". *De Volkskrant* sprak van een "rampsfeer" in het gehele land. *De Telegraaf* herinnerde eraan dat TNO al eerder had geconcludeerd dat de grens van het toelaatbare was bereikt en schreef: "Nitreuze dampen zijn zeer giftig. (Ze zijn) in de Eerste Wereldoorlog ook als gifgassen ingezet." De commentatoren in vrijwel alle dag- en weekbladen pleitten voor strenge wet- en regelgeving. Uiteraard leidde het incident ook tot vragen in de Tweede Kamer in Den Haag en kwam een rij van bestuurders persoonlijk polshoogte nemen in Vlaardingen. Het was niet zomaar iets, zoveel was duidelijk: minister-president mr. V.G.M. Marijnen, minister van

Krantenkop *NRC* 1963. Knipselkrant Stadsarchief Vlaardingen

Brand bij de ENCK in 1963.
(Foto: Foto Ronde, collectie Stadsarchief Vlaardingen)

Brand bij de ENCK in 1963.
(Foto Anefo, collectie Stadsarchief Vlaardingen)

Binnenlandse Zaken E.H. Toxopeus en de Commissaris van de Koningin van de provincie Zuid-Holland mr. J. Klaasesz bezochten allen de plek des onheils en kwamen de schade opnemen.

Twee belevingswerelden

De brand bij de ENCK fungeerde onbedoeld als katalysator van het milieubewustzijn en luidde, achteraf gezien, een tijdperk in van stevig milieuactivisme en -protest in Vlaardingen. Echter, de stadsbestuurders van Vlaardingen leken in het belang van de economie en werkgelegenheid over te gaan tot de orde van de dag. Het gemeentebestuur was niet gewend met maatschappelijk protest om te gaan. Bovendien werd de druk op het gemeentebestuur verhoogd omdat bedrijven dreigden fabrieken te sluiten waardoor de werkgelegenheid in het geding zou komen.[10]

De gemeenteraad was vol lof over het kordate optreden van het gemeentebestuur en in het bijzonder van burgemeester Heusdens. De plaatsvervangend minister-president mr. B.W. Biesheuvel bleek ook weinig te voelen voor beperkende milieumaatregelen. Belangrijker dan het milieu was de zorg of de kunstmestproductie en -voorziening door de gevolgen van de brand niet in het geding kwam, zo valt op te maken uit vragen die in de Tweede Kamer werden gesteld. Biesheuvel stelde de Tweede Kamerleden gerust. Weliswaar was er 5.000 ton kunstmest verbrand maar de productie en aflevering waren weer binnen 24 uur gelukkig normaal. Zo werd de brand bij de ENCK afgedaan als een ongelukkige samenloop van om-

standigheden en er werd zeker geen verband gelegd met de groeiende ongerustheid over de problematiek van luchtverontreiniging. Burgemeester Heusdens had er daarom - amper een week na het incident – geen enkele moeite mee het nieuwe hoofdkantoor van de ENCK trots te mogen openen. Dit alles wekte bij de kritische buitenwacht de indruk dat de kunstmestfabriek op oude voet kon doorgaan. Niets was minder waar. Voor de directie van de ENCK was de brand wel degelijk aanleiding na te gaan denken welke maatregelen konden worden getroffen om de kans op herhaling te voorkomen. Tot dan toe had de vooral op commercie gerichte kunstmestfabriek weinig technici in dienst. Dat begon langzaam te veranderen. Het in feite verouderde bedrijf begon prioriteit te geven aan schonere productie door kwalitatief hoogwaardige en ervaren medewerkers aan te trekken. Een aantal maatregelen ter ontlasting van het milieu kon zonder al te hoge kosten op korte termijn worden geïmplementeerd, omdat duidelijk was hoe dit moest gebeuren (denk aan het installeren van filters). Andere procesingrepen vroegen gewoonweg meer tijd, omdat de kennis en methoden nog niet of nog onvoldoende waren ontwikkeld. In sommige gevallen moesten de kennis en instrumenten bij derden worden aangekocht. Daarna volgde in het productieproces ook altijd nog een testfase.[11]

Niet voor iedereen was daarmee de kous af. De argwaan onder de Vlaardingse bevolking was groeiend en iedere vervolgactie van de ENCK werd met argusogen bekeken. Begin december 1963 vroeg de ENCK een hinderwetvergunning aan voor het bouwen van een nieuwe dampafvoerinstallatie met de bedoeling een lagere grondconcentratie en een betere druppelafscheiding te verkrijgen. Vooral de VtL was tegen, zo werd duidelijk tijdens een in diezelfde maand gehouden openbare hinderwetzitting. Het gemeenteraadslid mevrouw L. van Duijn-Spruijt (PvdA) wees het college van B&W er ook nog fijntjes op dat voor de bouw van de afgebrande loods nooit een vergunning was aangevraagd. B&W reageerden knorrig op deze kritiek; de kunstmestfabriek trof, aldus het college, geen blaam omdat de loods niet onder werking van de Hinderwet viel. Het verlenen van een vergunning was dus niet noodzakelijk geweest. Het antwoord van het stadsbestuur wekte alom verbazing, omdat de situatie wezenlijk was veranderd: grote delen van de bevolking waren zeer bezorgd geraakt na de brand. In de loop van 1964 zouden de tegenstanders op het hoogste niveau gelijk krijgen: de VtL toonde aan dat een hinderwetvergunning wel degelijk was vereist. Overigens moet niet worden gedacht dat in die periode sprake was van een zwaar opgetuigd bevoegd gezag zoals we dat nu kennen; de enige organisatie die zich met vergunningverlening bezig hield was de Arbeidsinspectie, via het Stoomwezen. De VtL ontpopte zich al snel als juridisch criticaster en belangenbehartiger tegen luchtverontreiniging en werd voor het gemeentebestuur een horzel in de pels. In april 1964 richtte de milieuvereniging zich met een verzoekschrift tot de ministerraad, waarin werd aangedrongen op snelle maatregelen tegen de luchtverontreiniging en maakte zij duidelijk dat de gemeente Vlaardingen inzake de ENCK juridisch dubieus handelde. Er was letterlijk sprake van twee verschillende belevingswerelden: pro en contra de ENCK. De directie van de kunstmestfabriek weigerde rechtstreeks te communiceren met de VtL maar was daarentegen wel voortdurend in overleg met de gemeente Vlaardingen. De ENCK zou zich via beroepsprocedures bij de rechter blijven verweren tegen beperkende productiemaatregelen en strengere eisen voor de opslag van kunstmeststoffen.

De bijna-ramp in 1963 had tot gevolg dat op termijn regels strikter zouden worden nageleefd en dat milieubelastende bedrijven in het Rijnmondgebied maatregelen begonnen te treffen om de ergste overlast tegen te gaan. Het was nadrukkelijk niet alleen de ENCK die tot het nemen van maatregelen overging. Ook Shell investeerde in 1964 zo'n 11 miljoen gulden in een schoorsteen voor een betere afvoer van emissies en in 1966 kondigde de Gulfraffinaderij aan een aantal installaties vanwege de luchtverontreiniging uit productie te zullen nemen. Ook drong terdege het besef door dat luchtverontreiniging nadelige effecten had op de volksgezondheid. Zo werd eind 1965 een onderzoek ingesteld naar het voorkomen van aandoeningen van de ademhalingsorganen (CARA) bij ongeveer 200 ingezetenen van Vlaardingen. Tevens werd besloten een regionale meld- en regelkamer (Openbaar Lichaam Rijnmond) in het leven te roepen. De oprichting daarvan was nauw verbonden met de regionale industriepolitiek voor de Rijnmondregio, waarin plannen werden voorbereid voor de vestiging van hoogovens (zie portret Boender). In de Broekpolder kwam in dit verband een meteomast van het KNMI om de invloed van luchtverontreiniging op de atmosfeer na te gaan. Daarmee was uiteraard het probleem nog niet opgelost. Klachten over bedwelmende stank of fabrieksmist bleven aanhouden.

We wonen nu eenmaal niet in Wassenaar

De lokale en regionale kranten stonden in 1967 en 1968 bol van berichten over luchtverontreiniging. Was het niet bij de Shell of de ENCK, dan was het wel bij Albatros, een ander bedrijf in de nabijheid van Vlaardingen. Buitenschoolse- en sportactiviteiten ondervonden hinder en dat droeg bij aan het ontstaan van een negatief beeld over de leefbaarheid in Vlaardingen. De kranten deden bijvoorbeeld verslag van het feit dat nylonkousen van meisjes door de slechte luchtkwaliteit werden aangetast. Het gemeentebestuur was niet gelukkig met dit toenemende negatieve imago, want daardoor werden de grootse (groei)ambities van Vlaardingen mogelijkerwijs gedwarsboomd. Burgemeester Heusdens was klaarblijkelijk het (in zijn ogen) ongenuanceerde geklaag zat en verzuchtte openlijk dat "we nu eenmaal niet in Wassenaar wonen".[12] Ook al was dit zo, het nam niet weg dat Vlaardingen continu werd getroffen door stank en het bewustzijn groeide dat het wonen in de voormalige haringstad niet zonder risico's was. De rela-

Albatros:
„Wij weten van niets . . .”

ENCK:
„Het komt van de overkant . . .”

ROETDEELTJES TASTTEN NYLONBENEN AAN

meisjes, die werkzaam zijn bij Soudometal aan de 5e Industraat, zaten maandagochtend toen zij hun plaatsen op het van het bedrijf hadden ingenomen, wat vreemd te kijn nylonkousen vertoonden op verschillende plaatsen galadders! „Op weg naar de zaak kregen we allerlei roetin ons gezicht, op onze rok en op onze jas”, vertelt één drie meisjes INEKE SCHIPPER, die even later met haar llega's MARJA VAN DE VLIS en JOKE VAN MINNEN tdekking kwam dat er levensgrote gaten in haar nylons

meisjes van Soudometal beweerden te hebben ontvangen bij de ENCK, namelijk dat de superfosfaatfabriek Albatros de verspreider zou zijn van deze roetaanval op de nylons van vele dames, willen wij als eventuele mogelijkheid niet uitschakelen. Bij de Albatros wist men gistermiddag echter van niets.

VOOR 'T EERST

In ieder geval de portier van

weest van deze nylonvernietigende luchtdeeltjes.

VAN VERRE?

Het kan even goed mogelijk zijn dat de schadelijke roetdeeltjes van veel verder gekomen zijn. Er stond maandagochtend een straffe zuidelijke wind, die het roet van verre heeft kunnen aanvoeren. Zekerheid over de herkomst van de luchtdeeltjes bestaat er niet. Evenmin is bekend hoeveel nylons op de be-

Krantenkop *NVC* 1966. Knipselkrant Stadsarchief Vlaardingen

tiverende opmerking van de burgemeester, in combinatie met de continu voortgaande uitbreiding van de chemische industrie, nam niet bepaald de breed gedragen zorgen weg onder de bewoners.

Het was op 20 januari 1968 dat een deel van Vlaardingen beefde door een enorme explosie. Ruiten van woningen sneuvelden door een gigantische klap. Een ontploffing en een fikse brand bij de Shell-raffinaderij in Pernis, aan de overzijde van de Nieuwe Waterweg, was de oorzaak. Erger nog, door het incident waren twee doden te betreuren, onder wie een stadsgenoot, en 65 gewonden. De schade bedroeg naar schatting 150 miljoen gulden. Volgens Shell waren er geen schadelijke stoffen vrijgekomen. Niettemin bleek het optreden van Shell allesbehalve de schoonheidsprijs te verdienen. Ten eerste had Shell verzuimd de ontploffing onmiddellijk te melden aan het provinciebestuur van Zuid-Holland. De Commissaris van de Koningin, mr. J. Klaasesz, was zeer verontwaardigd: "Wij hadden direct gewaarschuwd moeten worden, ook al was er geen gevaar voor luchtverontreiniging door giftige gassen". Ten tweede was de coördinatie van de hulpverlening allesbehalve optimaal. *Het Vrije Volk* schreef op 25 januari in een redactioneel commentaar: "Herhaaldelijk is het voorgekomen dat bluseenheden van de plaatselijke brandweerkorpsen uitrukten om aan de poort van het bedrijf waar alarm was geslagen, te horen te krijgen dat men het zelf wel zou klaren. Geen bijster geruststellende mededeling voor wie van mening is dat rampen alleen met groot materieel kunnen worden bestreden".

De urgentie om maatregelen te treffen tegen luchtverontreiniging en risico's drong eens te meer door bij het bedrijfsleven en de overheid. Medio 1968 liet de Kamer van Koophandel weten, zonder namen te noemen, dat een dertigtal bedrijven in het Waterweggebied bereid was de vuile lucht die zij veroorzaakten serieus te bestrijden. Op het terrein van milieuwetgeving en -hygiëne viel eveneens enige beweging waar te nemen. Een wetsontwerp Luchtverontreiniging was in de maak, waarin de provincies een belangrijke uitvoerende, controlerende en toezichthoudende rol kregen toebedeeld. Aangezien milieuoverlast steeds vaker een gemeentegrensoverstijgend karakter had, was het logisch de hinderwetbevoegdheid te verschuiven van de gemeenten naar de provincies en later naar het Openbaar Lichaam Rijnmond. Het wetsontwerp, dat in 1965 als wet werd aangenomen, ging uit van het principe dat de kosten gedekt zouden moeten worden door milieuheffingen op basis van het 'de vuiler betaalt'-principe. In het Rijnmondgebied werd een apart meetnetwerk, in de volksmond 'snuffelpalen' genoemd, aangelegd om de mate

Lawine van klachten over stank doet Gulf Europoort-raffinaderij tijdelijk sluiten

De gloednieuwe raffinaderij van Gulf Oil, vorig jaar eind september officieel geopend, maar al een paar jaar in bedrijf, zal in mei gedurende enige tijd worden gesloten om het gehele buizennet nog eens langs te lopen: de Gulf - de raffinaderij staat nog eenzaam in de barre woestijn tussen Botlek en Maasvlakte - verspreidt namelijk hoogst onaangename geuren, geheel in strijd met de bij de opening gedane mededeling, dat kosten noch moeiten waren gespaard om althans déze raffinaderij in het gebied van de Nieuwe

ontreiniging aan de orde komt: de reukloze raffinaderij bij Dinslaken in Duitsland, ècht reukloos dan. Wat in Dinslaken kan, kan hier ook, menen ze in Oostvoorne.

Burgemeester Sprenger heeft wat zijn klacht betreft alle steun van zijn raad. In de raadsvergadering van 26 januari jl., waarin hij deze zaak aan

Krantenkop *Het Parool* 1966. Knipselkrant Stadsarchief Vlaardingen

en ernst van de luchtverontreiniging in kaart brengen. Het was een bescheiden stap om de verontreiniging vroegtijdig te kunnen signaleren. De maatschappelijke ontrust verdween daardoor allerminst. In 1965 werd, op instigatie van de gemeente Vlaardingen, de Raad voor de Milieuhygiëne voor het Rijnmondgebied opgericht. Deze Raad werd ook verantwoordelijk voor de Centrale Meld- en Regelkamer die officieel in 1967 van start ging. Deze zou de komende paar jaar overspoeld gaan worden met telefonische klachten over stank en hinder, waarvan de meeste melders afkomstig waren uit Vlaardingen. Later, in 1971, stemde de Rijnmondraad in met de oprichting van de Dienst Centraal Milieubeheer Rijnmond. De DCMR is dan een feit.

Aanhoudende onrust

Midden 1968 nam de ENCK wederom een nieuwe fabriek voor kunstmestproductie in gebruik. De Vereniging tegen Luchtverontreiniging protesteerde fel. Ten eerste zou er ook nu weer geen hinderwetvergunning zijn afgegeven. Ten tweede overschreed de kunstmestfabriek, volgens zeggen, de grens van zwaveldioxide uitstoot (een kleurloos gas - SO_2 - met een scherpe geur) met een factor 100. De milieuvereniging deed een klemmende oproep aan het gemeentebestuur van Vlaardingen om stappen te ondernemen en desnoods de fabriek te dwingen tot sluiting. De stadsbestuurders gaven te kennen hieraan niet te willen meewerken. De PvdA-gemeenteraadsleden, L. van Duijn-Spruijt en H. Krabben, stelden daarop kritische vragen aan het college van B&W. Het gaf aanleiding tot een hevig debat in de gemeentepolitiek, vooral binnen de eigen PvdA-fractie waar twee kampen – pro en contra de ENCK – tegenover elkaar stonden. Ook de PSP keurde de verdedigende houding van B&W af. In de pers werd zelfs gesuggereerd dat burgemeester Heusdens aandeelhouder was van de ENCK, maar dat werd door hem ten stelligste ontkend. De roep om sluiting klonk steeds luider. De VtL speelde in deze strijd een gewichtige rol en opponeerde tegen de trage ambtelijke procedures. Vooral het feit dat de ENCK pas in 1963, na de brand, een hinderwetvergunning had aangevraagd waarvan tot in 1968 niets was vernomen, wekte grote woede. Staatssecretaris van Sociale Zaken & Volksgezondheid, dr. R.J.H. Kruisinga die het bevoegd gezag vormde, koos de zijde van het gemeentebestuur. Hij liet weten geen maatregelen te willen treffen. De directie van de ENCK sprak van een hetze tegen het bedrijf en verdedigde zich tegen de geuite beschuldigingen van de VtL met het argument dat de kunstmestfabriek deel uitmaakte van een uitgestrekt industriegebied waar zich talrijke SO^2-bronnen bevonden. De ENCK ging publicitair in de tegenaanval: "Wij menen te mogen aannemen dat de Vereniging (VtL) ten doel

heeft een constructieve bijdrage te leveren aan de bestrijding van de luchtverontreiniging. Gezien de teneur van haar schrijven kunnen wij ons niet onttrekken aan de indruk dat de inhoud is ingegeven door de gedachte: 'het doel heiligt de middelen'. Zij waagt het immers de ENCK 'het verpesten van de atmosfeer en de gezondheid van duizenden inwoners' in de schoenen te schuiven op basis van tendentieuze berichtgeving en ten dele onjuiste gegevens. Uitlatingen als 'ongekende brutaliteit, bedrieglijke grootspraak' en 'misleiding van de bevolking' overschrijden ons inziens het toelaatbare verre".

In een schrijven aan de gemeenteraad van Vlaardingen verwierp de vereniging deze verdachtmaking van de ENCK en weersprak dat de bezwaren van de VtL zouden berusten op eenzijdige gerichtheid, ondeskundigheid en onjuiste voorlichting. Daarmee was de toon gezet. Want ook de in 1965 opgerichte kunstenaarssociëteit VL65 begon zich in de discussie te mengen. Enkele links georiënteerde en activistische VL65-leden, zoals Remi Poppe en Kees Vollemans, stelden zich politiek-maatschappelijk kritisch en strijdbaar op tegen de passieve gemeentelijke aanpak van milieuvervuilers. Het actieblad *Stront aan de knikker* werd één van hun protestmiddelen. Daarnaast schroomden zij niet om pamfletten te verspreiden onder de bevolking en illegaal te plakken op zichtbare plekken in de stad. Natuurlijk niet tot vreugde van de autoriteiten.[13] In november 1969 gaven de activistische kunstenaars een pamflet uit waarin zij hun twijfels uitten over de economische positie van de kunstmestfabriek. Zij schaarden zich aan de zijde van de VtL: "Wij, (VL65-red.) menen dat niet de Vereniging tegen Luchtverontreiniging met haar verzoek aan B&W het bedrijf te sluiten tot onrust heeft geleid, maar de directie van het bedrijf zelf en burgemeester Heusdens, door de arbeiders op te zetten tegen de vereniging om (de) eigen positie te maskeren".

VtL versus de Poppe-methode

De insteek van de VtL was de politiek "met de wet in de hand" hinderlijk te volgen. Zij sprak de (lokale) overheden aan op hun wettelijke taken en plichten. Naar overtuiging van de vereniging bleken diverse gemeenten de milieuwetgeving niet goed te kennen of toe te passen. De milieuvereniging bestond vanaf het ontstaan in 1963 uit technisch en juridisch geschoolde academici en beschikte daardoor over de nodige kennis en met name personeelsleden van het Unilever Research Laboratorium speelden daarbij een gewichtige rol. Het laboratorium was een belangrijk centrum van natuurwetenschappelijk onderzoek en de daar werkzame chemici hadden een scherp inzicht in de eventuele schadelijke werking van stoffen en dampen die het milieu werden ingeblazen. Tot 1970 was VtL een vereniging met zo'n 700 leden, waarvan 70% in Vlaardingen woonden. Toenmalig voorzitter, de chemicus dr. G.J. Henning, was in 1970 naar aanleiding van wat er in de twee voorgaande jaren had plaatsgevonden bitter teleurgesteld in de houding en het gedrag van de autoriteiten.

"Voor ons stond behoud van de werkgelegenheid voorop".

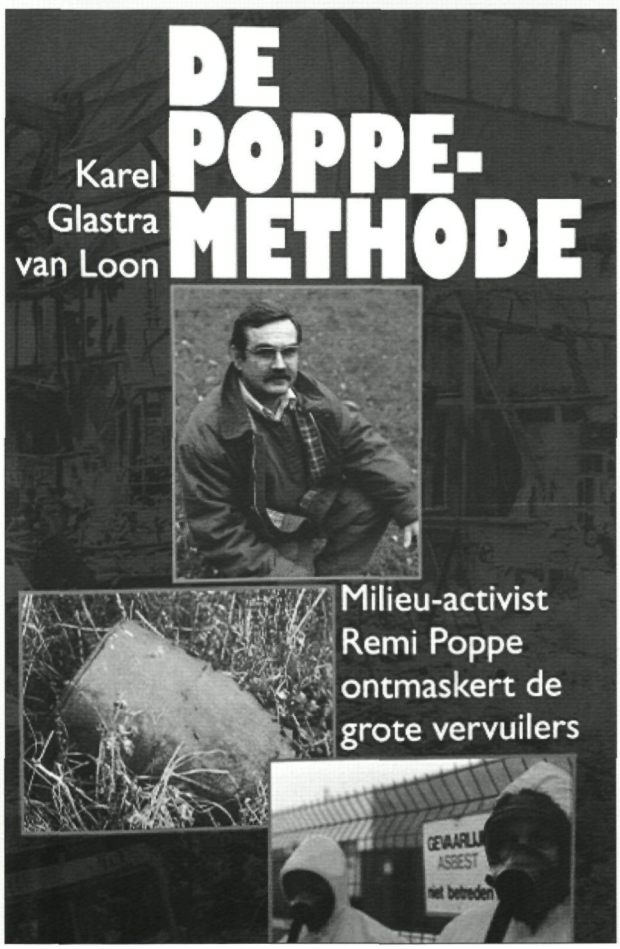
Portret Remi Poppe

Als er één iemand is in Vlaardingen die wordt geassocieerd met actievoeren, dan is het Remi Poppe. En nog altijd is hij actief. Minder bekend is dat Poppe ooit heeft gewerkt voor de ENCK en niet de eerste actievoerder is geweest.

Eind jaren vijftig woonde Poppe op een boot en was hij werkzaam bij een losploeg van de firma Hoogendijk en later bij de ENCK. Vlaardingen kende toen ook al stankhinder van de industrie. De eerste brand bij de ENCK is aan Poppe voorbijgegaan omdat hij met zijn boot voor een langere periode op reis was. Dat was anders bij de tweede brand.

Poppe had veel contacten in de Vlaardingse gemeenschap. Als kunstenaar kende hij de mensen van Vl65 en raakte hij maatschappelijk geëngageerd. Er was al sprake van een zeker verzet tegen de milieuoverlast, maar Poppe had de indruk dat daarmee weinig werd bereikt. Samen met enkele leden van VL65 en met Sjoerd de Jong werd in de Toverbal in Maassluis het actiecomité "Stront aan de knikker" opgericht. Dit actiecomité gaf een pamflet uit met de naam *De Nieuwe Utopische Krant* (NUK). Wat deze oprichters met elkaar gemeen hadden was een sterke persoonlijke betrokkenheid bij milieuvraagstukken en de behoefte om deze zorgen breed uit te dragen, zodat er daadwerkelijk wat zou gaan veranderen. Actiegerichtheid, vooral tegen de regentenmentaliteit die in hun ogen hoogtij vierde, was een sterke troef. Het actiecomité "Stront aan de knikker" is op een gegeven moment opgeheven en deels overgegaan in het nieuw opgerichte Centraal Actiecomité Rijnmond (CAR). Dat was een links georiënteerde groep activisten, die tot doel had een einde te maken aan de milieuoverlast die ongekende vormen had aangenomen. Poppe speelde daarin een centrale rol: "Het was belangrijk dat wij goede contacten hadden met de arbeiders. Daardoor hoorden we van alles van binnenuit de bedrijven. We kenden mensen bij de ENCK, lassers bij Gusto, ga zo maar door. We waren soms beter op de hoogte van de gang van zaken dan de directie en zeker beter dan de gemeente. We wilden daar met acties wat aan doen en we waren daarin zeer vol-

houdend. Zo werden er dagenlang folders uitgedeeld bij Poort 5 van de Shell. Na Shell volgde de ESSO en de ICI. De boodschap die werd verkondigd was dat milieuverontreiniging kon worden gezien als afval van een falend kapitalistisch systeem; wij wilden dat de directies hun verantwoordelijkheid namen: onze arbeidersgezinnen mochten er niet onder lijden, omdat de aandeelhouders grote winsten wensten te maken". Poppe benadrukt dat sluiten van fabrieken nooit en te nimmer de insteek is geweest van het CAR: werkgelegenheid stond centraal, maar dat betekende niet dat alles maar ongebreideld afgewenteld mocht worden op het milieu. Met deze overtuiging ging men het conflict niet uit de weg. Zo raakte het CAR soms in direct conflict met het bevoegd gezag: de politie, maar vooral ook burgemeesters die als de dood waren voor verstoring van de openbare orde. Ook in PvdA-kringen, die pretendeerden op te komen voor het belang van de werknemer, was men er niet aan gewend dat er ook anderen konden opstaan die ditzelfde belang zeiden te vertegenwoordigen.

Belangrijk was daarbij de actiebereidheid van het CAR en de constatering dat de beweging stevig was geworteld in de lokale gemeenschap.

In zijn herinnering stond het scholierenprotest geheel op zichzelf en had dat niets met het CAR van doen. Er werden wel pamfletten uitgedeeld en het moment werd uiteraard ook aangegrepen om publiciteit te verwerven. NRC-journalist Arie de Kool speelde op de achtergrond een belangrijke rol om media-attentie te genereren. "Het kan niet worden uitgesloten", aldus Poppe, "dat Vlaardingse scholieren als Liesbeth de Kruik en Karel van de Graaf , die later zelf in de radio- en televisiejournalistiek zijn gegaan, door deelname aan deze acties hun belangstelling voor de journalistiek hebben ontwikkeld".

Poppe kijkt met een zekere mildheid terug op de periode waarin hij zich verzette tegen de luchtverontreiniging door de ENCK. De politie probeerde acties te verhinderen, maar dat leidde alleen maar tot meer publiciteit. De directie van de ENCK hield zich daarbij geheel afzijdig, wat alom werd gezien als een teken van zwakte. Het leidde er juist toe dat de publieke opinie en de pers zich steeds meer achter Poppe gingen scharen.

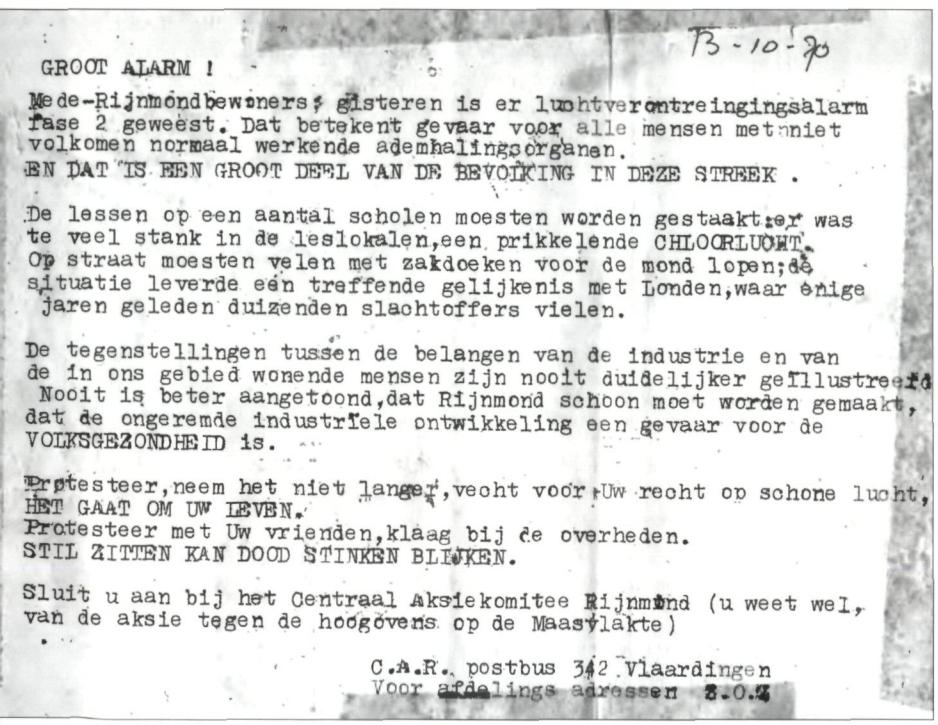
Een andere belangrijke tegenspeler was burgemeester Heusdens. "Een aristocraat", zegt Poppe kortaf. In de politiek was een ontluikende bereidheid om iets tegen het milieubederf te doen, maar dat werd niet breed gedragen. Poppe kon goed overweg met Henk Krabben (PvdA), maar hij had geen hoge pet op van Lydia van Duijn-Spruyt, die later wethouder werd. Elke centimeter voortuitgang moest worden afgedwongen. "Want let wel, de strijd tegen de milieuvervuiling is in Vlaardingen ontstaan en dat heeft geleid tot milieuwetgeving, oprichting van een saneringscommissie, de Wet Milieubeheer, *etc. En later ging de aandacht ook uit naar water en bodem.* We hebben dus heel wat bereikt."

Terugkijkend stelt Poppe dat het CAR delen van de bevolking goed wist te mobiliseren en maatschappelijke impact wist te bewerkstelligen. "Directies waren banger voor Poppe dan voor de overheid. En je mag zeggen dat er veel is verbeterd: het rivierwater is schoner, de luchtverontreiniging is minder. Maar we zijn er nog lang niet. Ik zie nog steeds grote problemen: de veiligheid is bijvoorbeeld niet altijd op orde. Het is nu alleen meer verstopt en dat is ronduit zorgelijk. Dat zal leiden tot nieuwe calamiteiten."

Ten aanzien van beroepsprocedures tegen de ENCK en de rol van de overheden stak hij in interviews en het verenigingsblad *Reine Lucht* zijn frustraties niet onder stoelen en banken. "Wie is nu de beschermer van het milieu en de burger.... Wie bedriegt wie?", vroeg hij zich af. "We zijn niet tegen een bedrijf maar kijken wat er aan de hinderwetvergunning ontbreekt". De VtL vertrouwde op de Wet op de Luchtverontreiniging, waardoor juridisch beroep meer kans van slagen zou hebben. Meedenken over wetgeving achtte de VtL belangrijker dan demonstreren en de publieke opinie mobiliseren.[14]

Deze juridische aanpak stond haaks op de populistische en actiegerichte, en volgens critici, militante wijze van protestvoeren die Remi Poppe propageerde en wenste toe te passen. In *Het Vrije Volk* van 24 maart 1970 verscheen onder het kopje 'Beter Leefklimaat: Centrale actie in Rijnmond nodig' een oproep om een actiecomité op te richten tegen milieuvervuiling en -bederf. Poppe had inmiddels nauwe contacten met, en een stevige positie in, de Stichting Leefbaar Delta en later de Socialistiese Partij (SP). Hieruit kwam het Centraal Aksiekomitee Rijnmond (CAR) voort. Het CAR zou de eerstvolgende jaren snel een behoorlijke mate van bekendheid verwerven. Het actiecomité slaagde er namelijk in om tussen 1970 en 1973 op forse schaal, en met steun uit brede kring, protestacties te organiseren. Hierbij werd gebruikgemaakt van een breed scala van actie-instrumenten zoals het blad *De Gifkikker*, het uitdelen van pamfletten, het organiseren van discussiekramen en protestvergaderingen, het plakken van stickers, affiches en muurkranten, het schilderen van protestsymbolen op muren en het protesteren bij bedrijfspoorten. Inlevingsvermogen, strategische en onthullende aanpakken, helder en creatief taalgebruik met een dramatiserende expressie in de media, droegen bij aan de wervende kracht en groeiende populariteit van het CAR. De kern van deze milieuactiegroep bestond uit een groep kunstenaars en intellectuelen die gesteund werd door arbeiders, kantoorbedienden en huisvrouwen.[15] De CAR-activisten stelden dat mensen niet alleen via het loonzakje werden uitgebuit, maar ook via het ademhalen van het afval dat het grootkapitaal vrijelijk de lucht in blies. Vanuit deze lokaal Vlaardingse benadering van het CAR vond in 1972/1973 een verbreding plaats: het landelijke Milieu Aktiecentrum Nederland (MAN) - de voorhoede van de SP - werd opgericht. Het MAN richtte zich onder andere tegen de heffing van milieubelasting die gezinnen kregen opgelegd en bond met revolutionaire retoriek de strijd aan tegen milieuvervuiling.[16] De methode, die Poppe steeds vaker ging toepassen, om vervuilers te ontmaskeren, was simpel doch in vele gevallen effectief. Als een soort privédetective bezocht hij de plek des onheils, praatte met alle mogelijke getuigen, speurde naar documenten, telefoneerde met een ieder die verstand van zaken had, stelde vragen aan autoriteiten om vervolgens de publiciteit te zoeken en protest te mobiliseren.[17]

Oproep van het CAR

13-10-70

GROOT ALARM !

Mede-Rijnmondbewoners; gisteren is er luchtverontreinigingsalarm fase 2 geweest. Dat betekent gevaar voor alle mensen met niet volkomen normaal werkende ademhalingsorganen.
EN DAT IS EEN GROOT DEEL VAN DE BEVOLKING IN DEZE STREEK .

De lessen op een aantal scholen moesten worden gestaakt;er was te veel stank in de leslokalen,een prikkelende CHLOORLUCHT. Op straat moesten velen met zakdoeken voor de mond lopen;de situatie leverde een treffende gelijkenis met Londen,waar enige jaren geleden duizenden slachtoffers vielen.

De tegenstellingen tussen de belangen van de industrie en van de in ons gebied wonende mensen zijn nooit duidelijker geïllustreerd Nooit is beter aangetoond,dat Rijnmond schoon moet worden gemaakt, dat de ongeremde industriële ontwikkeling een gevaar voor de VOLKSGEZONDHEID is.

Protesteer,neem het niet langer,vecht voor Uw recht op schone lucht, HET GAAT OM UW LEVEN.
Protesteer met Uw vrienden,klaag bij de overheden.
STIL ZITTEN KAN DOOD STINKEN BLIJKEN.

Sluit u aan bij het Centraal Aksiekomitee Rijnmond (u weet wel, van de aksie tegen de hoogovens op de Maasvlakte)

C.A.R. postbus 342 Vlaardingen
Voor afdelings adressen S.V.P.

Scholierenprotesten

Op 13 april 1970 brak onverwachts opnieuw een felle brand uit bij de ENCK. Daarbij kwamen giftige chloorwolken vrij. Er was direct groot alarm en tienduizenden Vlaardingers werden opgeroepen om deuren en ramen te sluiten, geen open vuur te maken en zelfs de vlammetjes in de geiser te doven. De publieke verontwaardiging was wederom groot en nam verder toe toen in de gemeenteraadsvergadering twee dagen later, 15 april 1970, met geen woord leek te worden gerept over de inmiddels gebluste brand. In de raadzaal ontstond tumult toen de 21-jarige Rob Prins van de tribune sprong en naar een microfoon greep om uiting te doen van de zorg die leefde onder de Vlaardingers. Vanaf de tribune werd zijn actie door de andere aanwezigen in koor gesteund met de leus "ENCK-moord".[18] Er volgden enkele arrestaties en Prins kreeg later voor zijn ordeverstoring een boete

Stankprotest
(Foto: Foto-Kino Boer, collectie Stadsarchief Vlaardingen)

van 40 gulden opgelegd. De volgende dag suggereerde minister B. Roolvink van Sociale Zaken en Volksgezondheid zelfs dat de brand mogelijkerwijs veroorzaakt was door sabotage omdat op 10 april, enkele dagen voor het ernstige incident, een onbekende melding was binnengekomen dat er een bom was geplaatst in een van de loodsen bij de ENCK. Ieder bewijs daarvoor ontbrak en de meeste deskundigen verklaarden de oorzaak van de brand door broei in de kunstmestopslagloods.[19] Massaal protest viel het gemeentebestuur en de ENCK ten deel, die zich bij monde van technisch directeur ir. W.A. Dekker "de gebeten hond" noemde. Het was voor het CAR aanleiding een demonstratie te houden. Aan de protestmars door het centrum van Vlaardingen op 18 april 1970 namen 4.000 bewoners deel. De demonstranten droegen borden en spandoeken met zich mee met opschriften als 'Vuile stinkers', 'Stank is terreur', 'Wie stank zaait zal gif oogsten' etc. In het Oranjepark waar de protest oploop eindigde, werden de betogers op donderspeeches door o.a. P. de Wit[20] onthaald, waarin de autoriteiten het moesten ontgelden. De bevolking werd, aldus een spreker, bedonderd met allerlei misleidende rapporten die de ernst van de situatie bagatelliseren. Het werd tijd voor verzet. Daar schrok het gemeentebestuur van. Angstig voor oproer werd besloten om bij de eerstvolgende gemeenteraadsvergadering strenge veiligheidsmaatregelen te treffen. Omdat hiermee de openbaarheid van bestuur in het geding kwam, besloot een viertal raadsleden uit protest weg te blijven bij de vergadering. Het gemeentebestuur maakte de indruk niet meer opgewassen te zijn tegen de breed gedragen maatschappelijke onvrede. Het was ook de periode van de studentenprotesten, het verschijnen van het rapport van de Club van Rome, en de oprichting van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.[21] En ook in Vlaardingen was de tijd rijp voor vernieuwing.

In juni 1970 vonden gemeenteraadsverkiezingen plaats en kreeg Vlaardingen na enkele weken van onderhandelingen een nieuw college van B&W. Als nieuwe wethouder van Volksgezondheid trad Van Duijn-Spruijt toe tot het dagelijks bestuur met milieu in haar portefeuille. Zij zou samen met haar collega-wethouders zeker geen rustige tijd tegemoet gaan.[22] Ondanks alarmeringssystemen, toegezegde verbetering en maatregelen liep in 1970 de smogvorming – stank en mist – compleet uit de hand met een dieptepunt in oktober. Op 12 en 13 oktober 1970 was er sprake van extreem zware luchtverontreiniging, een blauwachtige prikkelende walm, veroorzaakt door industriële uitstoot. De combinatie van zonnig herfstweer en windstilte verergerde de situatie. Behalve over stank klaagden bewoners in Vlaardingen en Maassluis massaal over braakneigingen en irritaties aan keel en ogen. De meldkamer kon de binnenkomende klachtenstroom niet verwerken. Er kwamen 440 meldingen door en "dat is het maximum wat we hebben kunnen". De directeur van de Vlaardingse GGD , dr. E.H.E. Wolfs, adviseerde de bevolking binnen te blijven, ramen dicht te houden en vooral niet in de zon te toeven. De VtL, het CAR en enkele gemeenteraadsleden stuurden op hoge poten een protesttelegram naar het ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid, waarin werd gewezen op de onhoudbare situatie en er werd opgeroepen tot het onmiddellijk instellen van een saneringsgebied in Rijnmond. De smognoodtoestand kreeg volop aandacht van de media. In landelijke, regionale en lokale bladen, op de televisie en radio - het NOS-journaal, NCRV, TROS en de AVRO - kwam de kwestie uitvoerig aan de orde, hetgeen een versterkend effect had op de morele verontwaardiging van bewoners, lezers, kijkers en luisteraars.[23]

De ernstige smogvorming was voor rector P. Vreeken van het gemeentelyceum, later de openbare scholengemeenschap

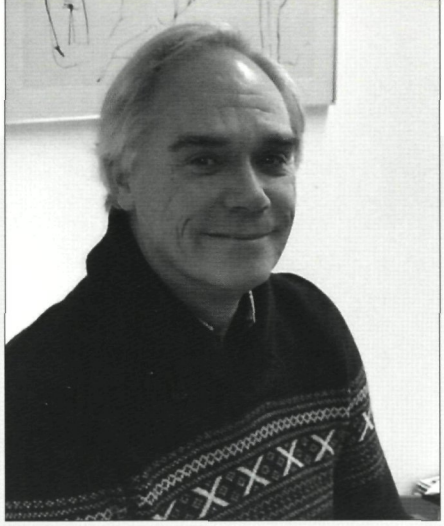
Prof. Casimir, aanleiding zijn 1000 leerlingen naar huis te sturen. Enkele leerkrachten en leerlingen waren na het openen van een paar ramen in enkele klaslokalen onwel geworden en kregen onmiddellijk last van hoofd- en keelpijn en tranende ogen. Docent geschiedenis, de heer Fokkema, vertelde destijds: "Er kwam een blauwe walm het lokaal in. Na verloop van een paar minuten kon ik niet meer praten. Ik dacht (...) dat het aan mij zelf lag, want je raakt aan de stank een beetje gewend". Twee andere collega's van Fokkema hadden dezelfde ervaring. De scholengemeenschap was tamelijk dichtbij de ENCK gebouwd en lag regelmatig letterlijk onder de rook van de kunstmestfabriek. De rector constateerde dat de ENCK door de smogvorming op dat moment nauwelijks meer was te zien en "die fabriek ligt hoogstens vijfhonderd meter verderop." Om één uur werden de lessen gestaakt. Door medewerkers van het Openbaar Lichaam Rijnmond werd in de media gesuggereerd dat er mogelijke sprake was van een psychologische groepshysterie: "De indruk bestaat echter, dat met name op scholen een suggestieve werking niet moet worden uitgesloten". Dit slikte men al snel in na berichtgeving van journalisten ter plekke en opmerkingen van een politieagent over de daadwerkelijke ernst van de situatie.[24] Uit de verklaringen van leerlingen en docenten bleek klip en klaar dat van ingebeelde misselijkheid en braakneigingen geen sprake was. De verontwaardiging onder de leerlingen van Prof. Casimir over de luchtverontreiniging was groot. Spontaan organiseerde een aantal leerlingen, tegen de zin van de rector, een protestmars richting gemeentehuis Vlaardingen. Zo'n 1.500 leerlingen namen op 13 oktober deel aan de mars om blijk te geven van hun verontrusting. Gewapend met spandoeken togen zij via een omweg langs de christelijke scholengemeenschap Groen van Prinsterer waar, ondanks de weerstand van rector L.F. Jansen, enkele honderden leerlingen zich aansloten bij de proteststoet. De op de spandoeken geschreven leuzen wonden er geen doekjes om: 'Vlaardingen-West stinkt als de pest', 'ENCK moord', 'Wij stinken er in', 'Stank voor dank' enzovoort. Overrompeld door de spontane protestuitbarsting besloot het college van B&W in de haast een kleine groep van de jongeren te ontvangen. Begripvol ontvingen burgemeester Heusdens en zijn wethouders de delegatie om te horen "wat de jongelui zelf wilden doen (...) en de gelegenheid te geven hun onbehagen (...) kenbaar te maken". Dat deden de jongeren dan ook. Ze spraken van moord, achtten de situatie onhoudbaar en eisten van het gemeentebestuur actie tegen de luchtverontreiniging en tegen de vervuilende industrieën langs de Waterweg. Heusdens, nog altijd niet gewend en gesteld op protest, met het oog op mogelijke opstandjes, meldde dat het gemeentebestuur niet met de armen over elkaar zat. Er waren telegrammen verstuurd naar officiële instanties en de gemeenteraad zou diezelfde avond bijeen worden geroepen. Voor de zekerheid voegde de burgervader er aan toe: "Dan zij we niet gebaat bij rellen (...)".[25]

Voor een deel van de actievoerende scholieren was daarmee de zaak niet afgedaan. Ze organiseerden in een paar dagen tijd een protesttocht naar het regeringscentrum in Den Haag. Op 16 oktober 1970 vertrokken zo'n 1.000 leerlingen van diverse scholengemeenschappen met de trein richting de Hofstad om staatssecretaris dr. R.J.H. Kruisinga van het ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid een petitie aan te bieden. Uit het oogpunt van handhaving van de openbare orde - de autoriteiten waren klaarblijkelijk bevreesd voor trammelant - werden de protesterende scholieren vanuit de trein onder politie-escorte naar het Haagse Binnenhof begeleid. De meegebrachte spandoeken spraken ook nu weer heldere taal: "Vandaag in de mist, morgen in de kist". In de petitie uitten de Vlaardingse scholieren hun zorgen over de luchtverontreiniging en riepen de verantwoordelijke bewindsman op maatregelen te nemen zoals het zo snel mogelijk inwerkingstellen van de Wet op de Luchtverontreiniging en een striktere handhaving van vergunningverlening. De staatssecretaris liet verstek gaan en liet zich vervangen door

Vlaardingse jongeren op weg naar Den Haag

"Voor ik wat kon doen, waren ze al op weg".

Roel Pieterman, anno 2015. Destijds voorzitter scholierenraad Prof. Casimir Lyceum

Portret Roel Pieterman
Roel Pieterman is werkzaam bij de Juridische Faculteit op de Erasmus Universiteit. Hij was voorzitter van de scholierenraad op het Professor Casimir Lyceum ten tijde dat er een scholierenprotestmars werd georganiseerd tegen de luchtverontreiniging in het algemeen en de ENCK in het bijzonder.

In de periode van het scholierenprotest was Roel 16 jaar. Het 'Casimir' zoals het in de volksmond werd genoemd, was een plezierige school: ruim en transparant opgezet met een eigen sporthal en sportveld. Het sportveld lag letterlijk onder de rook van de ENCK. "Ik kan me niet herinneren of we er echt last van hadden, maar er waren wel verhalen van vriendjes dat het bij hen in de buurt vies was en dat er sprake was van stankoverlast." De directe aanleiding voor de protestmars waren de zorgen over de milieukwaliteit en de gevolgen stankoverlast. "Er was wel regelmatig gekuch in de klassen en er waren allerlei verhalen dat kinderen soms flauw vielen. Wat ik me herinner is dat we niet spontaan zijn gaan protesteren, want er waren spandoeken en dat moet dus voorbereid zijn. Het is wel zo dat het protest op het Casimir is begonnen. Dat is door ons als scholieren besloten en het werd gedoogd door de docenten. Het was op het schoolplein waar de beweging letterlijk en figuurlijk is begonnen. Ik was zelf gekozen als voorzitter van de scholierenraad en ik herinner mij dat ik als 'vooraanstaand scholier' op de gang een overleg voerde met de rector en aangaf dat we een protestmars wilden houden. Maar dat overleg was eigenlijk zinloos en al snel achterhaald: de scholieren vertrokken gewoon. Voor ik wat kon doen waren ze al op weg. Ik denk dat er aanvankelijk wel 100-200 scholieren meeliepen". "Ik liep voorop. Je vindt zelf dat je voorop moet lopen, maar ook anderen verwachten dat van je als voorzitter van de scholierenraad."

"Er is toen een tocht gehouden langs meerdere scholen in de stad. Eerst werd een school aangedaan in de Riouwlaan, daarna een eigen dependance (de voormalige mulo) van het Casimir en het doel was ook naar het Groen van Prinsterer te lopen. Ik weet niet of er een plan was, ik denk eigenlijk van niet. Dat we andere leerlingen mee wilden krijgen, de jeugd wilden mobiliseren, dat was helder en kennelijk ook bekend bij onze schoolleiding want die heeft vervolgens alle andere scholen gebeld om de deuren op slot te doen. Dat lukt niet op het 'Groen' (scholengemeenschap Groen van Prinsterer gelegen aan de Van Hogendorplaan, red.). De deuren waren misschien wel op slot, maar de leerlingen klommen door de ramen en sloten zich spontaan aan bij het protest. Het waren toch al snel enkele tientallen scholieren die zich aansloten. Vervolgens zijn we naar de Markt gegaan en daar hebben we een sit-in gehouden. En daar zaten we dan, met onze spandoeken en we hebben van alles gescandeerd. Het was misschien allemaal wat naïef, want we hadden geen petitie of iets dergelijks, maar het toeval wilde dat op die dag B&W aan het vergaderen was. Die hebben toen iemand naar buiten gestuurd met de boodschap dat een delegatie kon komen. Dus wij werden uitgenodigd met enkele leerlingen (en ik was daar één van) van het Casimir en het Groen. Wat we als boodschap hebben gebracht was een levendige beschrijving van de situatie: dit is verschrikkelijk, het is een continue stank die door de school trekt en dat kan zo niet langer. Er werd ons verzekerd dat ons protest aan de orde zou komen in de gemeenteraadsvergadering diezelfde avond. Natuurlijk hebben we als leerlingen afgesproken om op de publieke tribune plaats te nemen. Iemand deelde mondkapjes uit en daar zaten we met z'n vieren. Kennelijk was het een 'gebeurtenis', want er werden van ons foto's genomen door een fotojournalist van het landelijk journaal."

In retrospectief was het voor Roel een mooi moment. "Het was leuk en spannend om bij B&W binnen te mogen komen en het was natuurlijk indrukwekkend die aandacht die je kreeg. Maar voor mij was het daarna snel afgelopen. Ik bleef het wel volgen, maar was verder niet meer actief. Wat de beleidsmatige gevolgen van de scholierenacties zijn geweest bleef destijds totaal buiten mijn aandachtsgebied. Ik zie het nu achteraf als een spontane actie, gebaseerd op persoonlijke gedrevenheid en jeugdig bravoure. In die zin was het best wel bijzonder dat we zoveel scholieren en aandacht wisten te mobiliseren."

Vlaardings jongeren in overleg op het ministerie, links boven Simon Bloemendaal.

één van zijn topambtenaren. De scholierenpetitie werd daarom overhandigd aan de plaatsvervangend secretaris-generaal van het ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid. Na afloop, op de terugweg in de trein naar Vlaardingen, besloten enkele leerlingen spontaan een eigen milieuactiegroep op te richten om te voorkomen dat het initiatief tot milieuprotest spoedig zou verzanden. De nieuwe actiegroep kreeg de naam: 'Leefbaarheid Vlaardingse Scholieren'. Een protestestafette zou het Vlaardingse gemeentebestuur en de landelijke overheid bij de les moeten houden. De jeugdige actiegroep kwam vervolgens enkele zaterdagmiddagen bijeen in het Soephuys in de Zomerstraat om actieplannen door te nemen en samenwerking te zoeken met het CAR in acties tegen de ENCK. Een lang leven was 'Leefbaarheid Vlaardingse Scholieren' niet beschoren. Na enkele maanden was de energie er al uit en verdween de prille actiegroep van het podium.[26]

Politiek Vlaardingen ontwaakt

De politieke partijen in het door smog geteisterde Vlaardingen konden niet achterblijven bij de spontane acties van scholieren in hun stad. Gelet op de crisissituatie, volgens sommigen een noodtoestand, werd de gemeenteraad in een spoedvergadering op de eerste rampdag, in de avond van 13 oktober 1970, bijeengeroepen. Het college van B&W had, zoals het reeds had laten weten aan de scholierendelegatie, die middag al enkele alarmtelegrammen verzonden naar het gemeentebestuur van Rotterdam, het bestuur van het Openbaar Lichaam Rijnmond, het provinciebestuur van Zuid-Holland, de minister-president P.J.S. de Jong, de verantwoordelijk minister B. Roolvink en het parlement. Daarin werd gevraagd om ingrijpende wettelijke maatregelen teneinde op korte termijn paal en perk te stellen aan de uitstoot van verontreinigde gassen en dampen in de lucht en te komen tot een maatschappelijk aanvaardbare controle op industrieën in de omgeving van Vlaardingen.

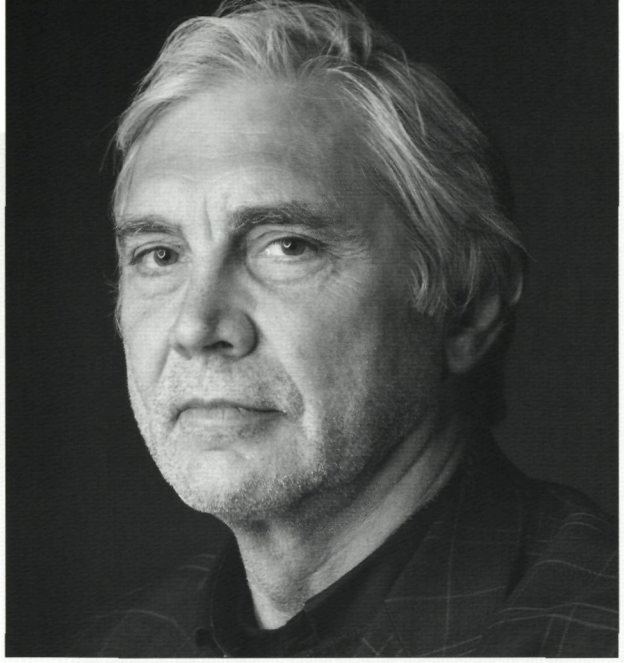
"Het was een combinatie van branie, oprechte bezorgdheid en vooral jeugdige naïviteit."

Portret Simon Bloemendaal

Het scholierenprotest dat leidde tot een protestmars door Vlaardingen en eindigde op de Markt kreeg een vervolg in de vorm van een protestmars in Den Haag en het aanbieden van een petitie aan de minister. Althans, dat was het voornemen. Simon Bloemendaal speelde hierin een centrale rol.

Lag het initiatief van het eerste scholierenprotest bij het Casimir Lyceum, bij de protestoptocht naar Den Haag ging het initiatief uit van het Groen van Prinstererlyceum en Westland-Zuid. "We zijn erin gerold. Tijdens de pauzes werd op school gesproken over hoe het stonk en nu konden we er wat aan doen. Simpeler is het niet. We dachten: we leven in een democratie en we gaan door tot de minister. Het was puur naïef, kinderlijk enthousiasme. Meer was het niet." Op deze wijze vat Simon de actie samen waardoor hij in het middelpunt van de organisatie stond.

"Bedenk dat we toen 15-16 jaar waren. De leraren op school vonden het een goed voornemen en die stelden faciliteiten beschikbaar. Zo mochten we bijeenkomen in de kamer van de rector dr. J. van der Schaar (rector Westland-Zuid). En vervolgens zijn we aan de slag gegaan. Het is geen leerlingenprotest geweest, het was een protest in samenwerking met de leraren. We werden ook vrijgesteld van de lessen. Jullie informeren ernaar hoe het is gegaan, maar zo vreselijk ingewikkeld of imponerend was het voor ons niet: we deden gewoon wat in ons opkwam en uit pure naïviteit is het groter en groter geworden. We kregen uiteindelijk niet alleen support van de leraren, maar ook uit andere lagen van de bevolking. Iedereen wilde meedoen." Fred Duut en Rob 't Hart zijn ondermeer namen die Simon noemt, maar hij weet dat hij er een aantal vergeet. "Ja en toen het eenmaal liep kreeg het een ander karakter: vergunning aanvragen, spoorwegen organiseren, noem maar

op." Volgens Simon gingen de gesprekken en discussies die hij en zijn medeleerlingen voerden over meer dan alleen het protesteren: "We spraken over werkgelegenheid, hoe later de toekomst eruit ging zien voor onze kinderen, etc. Maar ook voor onszelf: Wat als we straks een schooldiploma hebben: wat moeten wij dan aan met die bedrijven."

De afspraak was dat hij en enkele anderen mochten spreken met minister Kruisinga. "Op het moment suprême was die er niet en werden we te woord gestaan door de heer Moeskops, de op één na hoogste ambtenaar van het ministerie. Lopend naar het ministerie waren er journalisten die ons lieten oefenen wat we wel en niet moesten zeggen. Moeskops was een aimabele man. Ik kreeg de indruk dat hij dacht: ik hoor ze even een kwartiertje aan en dan is het wel gebeurd, maar het werd een gesprek van ruim 2 uur en hij raakte onder de indruk van onze bezwaren over de kwaliteit van het leefmilieu. Er zaten ook journalisten aan tafel en die vielen ons bij. Ik herinner me ook nog dat we rookten en Moeskops viel daar direct over: jullie komen nu wel protesteren tegen de vuile lucht, maar weet je wel wat roken voor effect heeft? En toen kwam ons antwoord: weet u waarom wij roken? Dat heeft te maken met de spanning die de vuile lucht aan stress voor ons veroorzaakt. En bovendien, die keuze maken we zelf en dat is niet het geval met luchtverontreiniging. Dus we zeiden: als er morgen wordt gestopt met de luchtvervuiling, stoppen wij direct met roken. Moeskops had natuurlijk best wel in de gaten dat er geen hoogvliegers aan de tafel zaten, maar het raakte hem wel. En uiteindelijk is het ook binnen het ministerie een issue geworden."

Terugkijkend op de overweging om naar Den Haag te gaan benadrukt Simon: "Het was puur jeugdige overmoed omdat we dachten dat er in Vlaardingen niets was te bereiken. We reden met onze Puch met alle gemak het land door, dus het waren voor ons geen grote afstanden, zeker niet naar Den Haag. Het maken van de afspraak met het ministerie kwam tot stand met een simpel telefoontje. De medeleerlingen hoefden we niet eens te mobiliseren: het was een spontaan protest en ging vanzelf. Iemand kwam op het idee om een trein te organiseren. Ook dat kon met een telefoontje worden geregeld. Pas enkele dagen daarvoor hebben we overlegd met de politie. Om 9 uur 's avonds werden we ontvangen op het politiebureau in Den Haag en in feite hebben ze ons ook ondersteund. Ze zeiden: hebben jullie hier aan gedacht, hebben jullie daar aan gedacht? Ze vroegen ook: waarom zijn jullie niet eerder gekomen? De politie was meedenkend. Het ging zo voortvarend, dat het zelfs op een gegeven moment beangstigend werd. De vergunning stond op mijn naam en we hadden totaal geen ervaring. Toen alles achter de rug was waren wij wel degelijk opgelucht. Mijn vader zei: waar ben je aan begonnen? Maar mijn ouders hebben me altijd gesteund. Op de terugweg - na het protest van Den Haag naar Vlaardingen - ontstond het idee om door te gaan met de acties, maar daar zag je dat meerdere mensen van het VWO het overnamen: Peter Paalvast, Bob den Uil, die veel meer de intelligentie hadden om het aan te pakken. Als wij vooraf hadden geweten welke impact het zou hebben, had ik niet de lead durven nemen. Dat gevoel is overigens na een paar weken overgegaan, ook omdat de media bij mij thuis op mijn zolderkamer kwamen praten o.a. voor een radioprogramma. Mijn ouders dachten: wat is hij in godsnaam aan het doen, maar de journalisten waren heel beleefd en vriendelijk. Ik ben blij dat het milieuactivisme bij personen als Remi Poppe terecht is gekomen: hij is voor mij een held. Ik ontmoette hem in het PSP-winkeltje in de Schoolstraat. Het grappige van het PSP-winkeltje was dat je er dag en nacht terecht kon en daar gevoerd werd met een enorm aanbod aan (links-kritische) publicaties. Je ging daar discussies aan, het droeg bij aan je politieke bewustzijn. Er werden breed lopende discussies gevoerd, bijvoorbeeld over de komst van gastarbeiders, popmuziek, provo, dienstweigeren, enzovoort. Poppe maakte in Vlaardingen prominent deel uit van het debat. Groot respect voor zijn doorzettingsvermogen en principes: Poppe heeft zich nooit 'verkocht'."

"Na het scholierenprotest in Den Haag werd het toch voor mij een afgesloten zaak. Ik ben mij, op verzoek van mijn ouders, meer gaan toeleggen op mijn opleiding. Wat ik heb geleerd is, dat als de massa in beweging komt, berg je dan maar. En dat is ook een hoopgevend iets. Het is goed geweest; het heeft me gevormd en mijn toekomst bepaald. Het bood mij uiteindelijk de mogelijkheid om te ontstijgen uit het arbeidersmilieu om te worden wie ik nu ben."

Ook met de ENCK-directie zocht het college van B&W contact en stelde zich op de hoogte van de situatie door een bezoek ter plaatse. Die avond kwam de gemeenteraad bijeen. Voor het stadhuis, op de Markt, hadden een paar honderd jongeren zich opgesteld en de publieke tribune in de raadzaal was afgeladen met belangstellenden. Ondanks de crisisstemming bleef het die avond toch redelijk rustig. Raadslid H. Krabben (PvdA) trok in de raad fel van leer tegen hetgeen zijn stad en de burgers van Vlaardingen voor de zoveelste keer was overkomen. Hij kraakte in zijn betoog het slappe en lankmoedige optreden van de overheid tegen de vervuilers, wees op de tamelijk machteloze positie van het Rijnmondbestuur en riep het bedrijfsleven op nu daadwerkelijk iets te gaan doen aan de onacceptabele aantasting van het Vlaardingse leefklimaat. Zijns inziens weigerden de vervuilende bedrijven botweg consequenties uit de levensbedreigende incidenten te trekken en hun verantwoordelijkheid te nemen. Naar het oordeel van Krabben was hier sprake van sociaal onrecht, aangezien de gezondheid van de burgers schade werd toegebracht. Er was slechts één oplossing voor het heikele vraagstuk: het saneren van verouderde overlastgevende bedrijven en het stilleggen van luchtverontreinigende fabrieken in het Rijnmondgebied. Om dit kracht bij te zetten stelde hij voor de hinderwetbevoegdheden van de gemeenten over te dragen aan het Rijnmondbestuur teneinde tot een centraal hinderwetbeleid te komen. Toeval of niet, tijdens deze raadsvergadering, die in gespannen sfeer verliep, kwam plotsklaps het bericht binnen dat staatssecretaris Kruisinga tot het besluit was gekomen het Rijnmondgebied tot saneringsgebied te verklaren. Het bericht werd met een luid applaus in de gemeenteraad verwelkomd. Na middernacht nam de raad unaniem een motie aan waarin het college van B&W werd gesommeerd stappen te ondernemen die zouden leiden tot een overdracht van de lokale hinderwetbevoegdheden aan het Rijnmondbestuur.[27]

Protestposter 'Groeten uit Vlaardingen'.

De brand bij de ENCK had een forse impact op de fysieke en mentale veiligheidsgevoelens van de bewoners in Vlaardingen. De volgende anderhalve maand bleven vele Vlaardingers op allerlei manieren hun verontrusting tegen de ernstige aantasting van de luchtkwaliteit uiten. Zelfs kinderen van een basisschool werden ingezet om milieuwethouder Van Duijn-Spruijt protesthandtekeningen aan te bieden. Eind oktober 1970 eiste de VtL in een brief aan het gemeentebestuur een onafhankelijk technisch onderzoek naar de luchtverontreiniging waarin nadrukkelijk experts als ingenieurs moesten worden ingeschakeld. De gemeenteraad stemde begin november hiermee in en wenste tevens een gesprek aan te gaan met staatssecretaris Kruisinga over de situatie in Vlaardingen. Het CAR had ondertussen aangekondigd een protestweek en een demonstratie te organiseren tegen de ENCK, waaraan ook 'Leefbaarheid Vlaardingse Scholieren' ging deelnemen. Op 21 november 1970 vond de demonstratie plaats tegen de ENCK. Bewapend met spandoeken met kreten als 'Moeder hoef ik niet te stikken', 'Of de Windmill of.... ons hart staat stil' en 'Als de Windmill blijft draaien, gaan wij naar de haaien' boden circa 500 demonstranten het gemeentebestuur een petitie aan, tezamen met 2.700 handtekeningen in een zwarte lijkkist, waarin voorlopige stopzetting van de ENCK zwavelzuurfabrieken en schone productie van de fosforzuurfabriek werd geëist. Om de kwestie kracht bij te zetten stelde Poppe (CAR) dat de handtekeningen eigenlijk een vertegenwoordiging vormden van 10.000 Vlaardingers die het compleet zat waren en de situatie niet langer wensten te tolereren. Onder de demonstranten bevonden zich ook enkele gemeenteraadsleden van de PvdA en D'66 waaronder Henk Krabben en Gerard Schut. Wethouder Van Duijn-Spruijt beloofde harde maatregelen te treffen tegen de vervuilende industrie en was bereid daartoe juridische stappen te nemen. Ze toonde zich openlijk teleurgesteld over de nogal passief bestuurlijke houding van het gemeentebestuur van Rotterdam.[28] Terugblikkend kan worden gesteld dat hiermee de eis die de VtL vanaf haar op-

Scholierenprotest op de Markt, 1970
(Foto Regio Pers Rotterdam, collectie Stadsarchief Vlaardingen)

richting op tafel had liggen gehonoreerd werd, maar in de publieke opinie was de VtL inmiddels volledig overvleugeld door het CAR, dat met haar actiegerichtheid en publiciteitszucht alle initiatief naar zich toe had weten te trekken.

Ondanks het protest en de toegezegde steun van Van Duijn-Spruijt bleek tijdens de bespreking van de petitie in de gemeenteraad op 2 december 1970 dat directe sluiting van de ENCK-zwavelzuurfabrieken juridisch niet haalbaar was. De Hinderwet bood daartoe onvoldoende mogelijkheden en aanknopingspunten. Er was immers geen sprake van onmiddellijk levensgevaar. Bovendien was het niet aantoonbaar dat de luchtverontreiniging uitsluitend aan de ENCK te wijten was. De enige optie die het college van B&W op basis van de Hinderwet had, was een in juridische taal gegoten "kennisgeving (te) sturen van voorgenomen sluiting, wegens in bedrijf zijn in strijd met de wet". Het gemeentebestuur zou verder aandringen bij de rijksoverheid op zuivering van afvalgassen en niet kiezen voor het toestaan van het bouwen van een 110 meter hoge schoorsteen, zoals TNO eerder als mogelijke 'oplossing' had gesuggereerd tegen de overlastgevende dampen. Een lichtpuntje was dat Van Duijn-Spruijt eind december 1970 samen met andere gemeenten erin zou slagen de overdracht van lokale hinderwetbevoegdheden aan het regionale Rijnmondbestuur te bewerkstelligen. Wie denkt dat het daarna allemaal onmiddellijk een stuk beter ging, vergist zich. In diezelfde periode registreerde de meld- en regelkamer(DCMR) een hoge graad van luchtverontreiniging. Het was aanleiding om het sein op onveilig te zetten.

Smog- en stankstad

In de periode 1971-1974 bleef de smog en stankoverlast aan-

De protestmars onderweg naar het stadhuis.
(Foto Jan Dulfer, collectie Stadsarchief Vlaardingen)

houden in Vlaardingen. Een meerderheid van de Vlaardingse bevolking voelde zich bedreigd. Dat bleek uit een begin 1971 door het *Rotterdams Nieuwsblad* in het Rijnmondgebied gehouden milieuraadpleging. Daaruit kwam naar voren dat 65% van de bewoners zich zorgen maakte over de gevaren van de moderne industrie en vooral het risico op ontploffingsgevaar. Opvallend genoeg hadden de Vlaardingers weinig moeite met de vestiging van nieuwe industrieën in het Botlekgebied; behoud van werkgelegenheid en groei van banen wogen in deze overweging mee. Het *Vlaardings Dagblad* vond dit "schokkend".[29] De stank, smog en het vraagstuk van werkgelegenheid was voor toenmalig Tweede Kamerlid dr. Joop den Uijl (PvdA) aanleiding om de PvdA-afdeling Vlaardingen in 1971 te bezoeken en te spreken over het dilemma: uitbreiding van industrie en luchtverontreiniging.

Door de aanhoudende hinder regende het klachten bij de DCMR over de smogvorming. Het stellen van economische belangen boven de volksgezondheid irriteerde het CAR mateloos. Voor Poppe was de boot aan toen milieudeskundige dr. L.A. (Loetje) Clarenburg (DCMR) een niet-openbaar rapport had opgesteld waarin een overzicht werd gepresenteerd van de stankbeleving door de bevolking in het Rijnmondgebied. Het CAR had hierop de hand weten te leggen en zocht, conform de 'Poppe-methode', medio 1971 de publiciteit. Naar het oordeel van het CAR bevatte de 'geheime' studie van Clarenburg hoogst aanvechtbare vooronderstellingen, ze stond vol met fouten en sloot af met een vooringenomen conclusie. Het CAR viel vooral over de zinsnede dat "het aantal op zichzelf volmaakt onbelangrijke lekjes op een chemisch industrieterrein waarbij stoffen met een onaangename geur vrijkomen, bepalend is voor het oordeel van de bevolking over de kwaliteit van de lucht". Poppe bestempelde het rapport als een "schijnwetenschappelijke studie" en "een politiek stuk", waarmee koehandel gedreven werd met de volksgezondheid De Vereniging tegen Milieubederf (VtM), de opvolger van VtL, vond dat nieuw startende bedrijven in het Rijnmondgebied daarom *van tevoren* dienden te beschikken over de hinderwetvergunning en pleitte bij monde van dr. H. Boerma, sedert maart 1971 de voorzitter van de milieuvereniging, voor een bouwverbod in gebieden met een hoge stankbelasting.[30]

Het ene incident volgde intussen op het andere. De smog- en stanktoestand piekte in de nazomer van 1971, toen een pikzwarte roetwolk naar Vlaardingen dreef door een defect aan een fabrieksschoorsteen aan de overzijde van de Nieuwe Waterweg. Medio september 1971 kondigde de DCMR het zwaarste smogalarm af, waarschuwingsfase drie, omdat de hoogste graad van luchtverontreiniging was bereikt. Het smogalarm hield in dat de grote industrieën in het Rijnmondgebied werd gevraagd alle activiteiten die tot de stank- en smoggolf bijdroegen tot een minimum te beperken en het lozen van stikstofoxiden, SO_2 en actieve onverzadigde koolwaterstoffen te stoppen. In luttele dagen stroomden bij de DCMR 3.158 klachten binnen uit de regio. Vlaardingen was de grootste klachtenbron, waarbij vooral werd geklaagd over hoofdpijn en misselijkheid. Eind september sloeg het noodlot wederom toe. Opnieuw werd alarmfase 3 afgekondigd, omdat

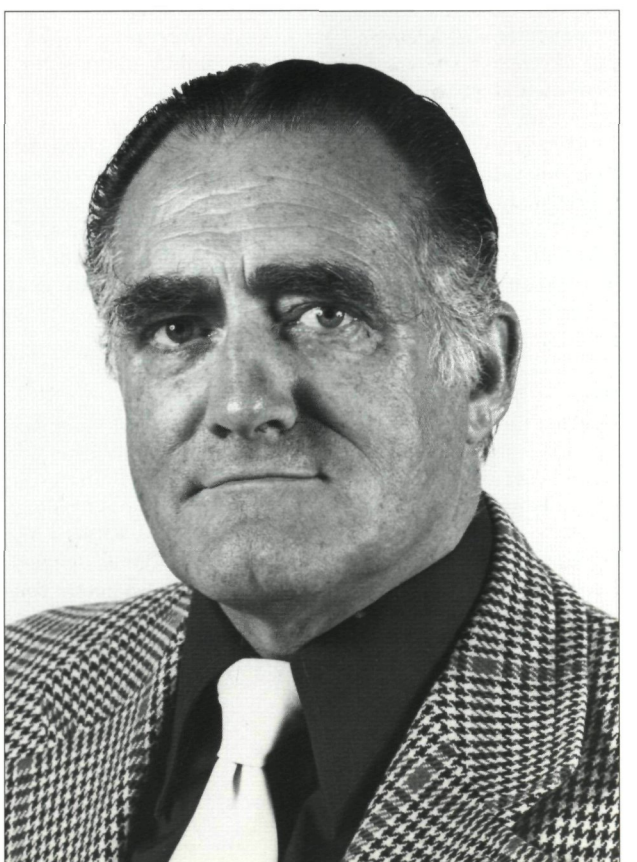
te hoge concentraties ozon en ernstige smogvorming waren gemeten. Een dertiental bedrijven kreeg onmiddellijk een waarschuwing en een aantal fabrieken in het Rijnmondgebied kreeg zelfs van de regering het dringende verzoek de productie tijdelijk geheel of gedeeltelijk te staken, waaronder de kunstmestfabrieken ENCK en Albatros. De gemeenteraad van Vlaardingen kwam, zoals inmiddels te doen gebruikelijk, wederom in spoedvergadering bijeen. Raadsleden maakten duidelijk dat de luchtverontreiniging onaanvaardbare vormen had aangenomen, waarvan de stad niet langer meer het slachtoffer mocht worden. F.J. Kerkhoven (PvdA) noemde de luchtvervuiling een "terreur" en DS'70 raadslid H.M.C. van den Berg omschreef de luchtvervuiling als "een ziekte waarvoor nog geen dokter is". De gemeenteraad besloot een delegatie te sturen naar de minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne dr. L.N.J. Stuyt, om de onhoudbare problematiek onder de aandacht te brengen. Het gezelschap werd op 30 september 1971 door de minister ontvangen. In het gesprek deed de bewindsman de toezegging maatregelen te nemen op basis van de Wet op de Luchtverontreiniging waarmee bedrijven of bedrijfsdelen buiten werking konden worden gesteld. Ook zou de controle en naleving worden verscherpt.

De rust keerde in de daaropvolgende maanden even terug. Het aantal klachten nam verhoudingsgewijs af. Het *Vlaardings Dagblad* vermoedde bovendien dat de bewoners het klagen moe waren geworden en dat er sprake was van een gewenningsproces. Voor de VtM was dit geen reden om de intensiteit van de strijd te verlagen en zij zette haar juridische en overheidsgerichte acties onverminderd voort, omdat de VtM van mening was dat provinciebestuurders en ministers nog steeds tekortschoten in hun taakuitoefening. Kordate en duurzame maatregelen bleven te lang uit en de volksgezondheid kwam in de gevarenzone. De rust onder de bevolking was van korte duur. In 1972 moesten de ramen weer potdicht omdat smog en misselijkmakende stank als een deken over Vlaardingen hingen. Dit keer was niet de ENCK de veroorzaker van de stankgolf, maar bij een raffinaderij in Pernis ging iets mis. En ook in 1973 was het prijs; stankgolven waren een regelmatig terugkerend probleem. De tolerantiegrens was voor sommige bewoners bereikt. In maart 1973 citeerde het *Vlaardings Dagblad* enkele bewoners in de Zuidbuurt: "Wij gaan hier weg. In zo'n stinkstad willen wij niet langer wonen". Het *Rotterdams Nieuwsblad* verwachtte dat tientallen gezinnen Vlaardingen zouden gaan verlaten: "De stankoverlast is gewoonweg een belediging, een klap in het gezicht van de burger", stond in een redactioneel commentaar. De bewoners in de getroffen buurten en wijken eisten een strengere aanpak van de stankverwekkers en begonnen huurverhogingen te weigeren zolang het leefmilieu niet verbeterde. Volgens socioloog Kees Boender leidde de stankgolf tot een heuse angstgolf onder de bevolking. Het leek een heilloze weg. De klachten over ondraaglijke stank en geluidsoverlast bleven gedurende het hele jaar 1973 aanhouden. In augustus 1973 telde DCMR 1.617 klachten over smogvorming en stofneerslag. Vooral in de zomermaanden bij zonnig en windstil weer, verergerde de situatie en piekte het aantal klagende bewoners. Er hing in de zomermaanden bijna continu een blauwe mistige waas boven Vlaardingen. Raadslid Krabben verzuchtte in september 1973: "Het is krankzinnig dat zoiets maar gewoon doorgaat".

Niet alleen ENCK

Krabben had geen ongelijk, want een onophoudelijke rij aan incidenten volgde. Was het niet een defecte pomp bij een destillatie-eenheid op het terrein Paktank in de Derde Petroleumhaven dan wel was het een lekkende tank bij de Fabriek van Chemische Producten op de Vondelingenplaat die een kattenpislucht of andere onaangename geuren veroorzaakte. Het was dus niet alleen de ENCK. Ook de nieuwe petrochemische fabriek Gulf Oil Raffinaderij NV bezorgde Vlaardingen regelmatig de nodige milieuoverlast. Na de inbedrijfstelling van deze ethyleenfabriek medio 1971 werden bewoners geconfronteerd met roetneerslag en lawaai van een fikse affakkelvlam. De VtM was van mening dat hieraan snel een eind moest komen. Reeds in juli 1971 had de VtM de inspecteur van Volksgezondheid verzocht de fabriek van Gulf op juridische gronden te sluiten. Het CAR sloot zich bij dit standpunt aan, want Gulf had zich "welbewust en om economische redenen in een zeer dichtbevolkt gebied gevestigd". Het milieuactiecomité achtte dit onaanvaardbaar, omdat er

Henk Krabben: '...krankzinnig dat zoiets maar gewoon doorgaat.'
(Collectie Stadsarchief Vlaardingen)

zich calamiteiten als branden en explosies bij het opstarten van de nieuwe fabriek konden voordoen die verregaande gevolgen konden hebben voor het welzijn en de volksgezondheid van de omwonenden en werknemers. Met gevoel voor drama schreef het CAR aan Gulf: "de bevolking wacht slechts op de fatale klap gevolgd door een lijkwade van roet."

Het gemeentebestuur had echter weinig in de melk te brokken voor wat betreft de komst van nieuwe chemische industrieën buiten de gemeentegrens van Vlaardingen. De bedrijfsactiviteiten van bijvoorbeeld de Albatros op de Vondelingenplaat gingen, door het lossen van fosfaatmeel, gepaard met stofneerslag tot ver in Vlaardingen-Holy. Dit leidde tot frustratie bij de bestuurders en bewoners. De gemeentebestuurders stonden met de rug tegen de muur en betreurden het dat er tussen de gemeente Rotterdam en Vlaardingen geen overleg was over nieuwe bedrijfsvestigingen of uitbreidingen in het Rijnmondgebied. Het stadsbestuur van Vlaardingen schaarde zich met enige moeite achter de kritiek van de VtM en het CAR. Aarzelend, omdat, aldus wethouder Van Duijn-Spruijt, met het eventueel sluiten van bedrijven de werknemers en hun gezinnen werden benadeeld: "U weet wat het betekent om een paar honderd mensen op straat te zetten". Die zorg bleek niet geheel uit de lucht gegrepen, want op 21 maart 1972 viel in enkele kranten te lezen dat Shell van mening was dat de grenzen van het mogelijke waren bereikt. Indien er blijvend steeds hogere milieueisen zouden worden gesteld aan de petrochemische industrie, overwoog Shell de vestiging in Pernis te sluiten en kregen mogelijk duizenden werknemers ontslag, die vervolgens voor hun uitkering bij de overheid moesten aankloppen. Het CAR bestempelde de reactie van Shell als "een openlijke chantage via het loonzakje van de werknemers" en deelde naar aanleiding van het dreigement van de Shell-directie vervolgens pamfletten uit bij de bedrijfspoorten van Shell waarin de werknemers werden opgeroepen tot een solidaire strijd om hun woon- en werkomgeving leefbaar te maken.

Via juridische procedures begon de gemeente Vlaardingen uiteindelijk stappen te ondernemen tegen de overlast veroorzakende bedrijven. Daarmee waren milieu-incidenten niet per definitie van de baan. Zo woedde in augustus 1972 nog een brand op de Noorse ertsboot Nordland in de Vulkaanhaven en in het voorjaar van 1973 kwam bij het lossen en schoonmaken van schepen in de Derde Petroleumhaven butyl-acrylaat vrij, een stank veroorzakend explosief gas, dat gebruikt werd in de kunststoffenindustrie. Wethouder Van Duijn-Spruijt verzuchtte: "Wij staan machteloos. De strijd om het behoud van een aanvaardbaar leefmilieu is grimmig. Ik begrijp best dat er een tankercleaning moet zijn maar moet dat op een plaats waar de bevolkingsdichtheid zo groot is". In april 1973 kondigde het gemeentebestuur daarom bij de officier van justitie te Rotterdam aan een klacht te zullen indienen tegen de veroorzakers van de stankoverlast. Op 6 april 1973 ging de Rotterdamse officier van justitie mr. P.A.H. Bos na een vooronderzoek over tot het instellen van een strafrechtelijke vervolging van de veroorzakers van de stankgolf. Door deze stap onder druk gezet, besloot het tot dan toe eigenzinnige gemeentebestuur van Rotterdam de havenverordening aan te scherpen en stelde het vooraf beschikken over een vergunning voor het schoonmaken van tankers verplicht. In de praktijk betekende het weinig. De schoonmaakactiviteiten van tankers tegenover Vlaardingen gingen onverminderd door, zij het onder striktere voorwaarden. Op aandringen van Vlaardingen ging de gemeente Rotterdam de mogelijkheid bestuderen tot het verplaatsen van deze bedrijvigheid naar minder dichtbevolkte gebieden.

De stadsbestuurders van Vlaardingen grepen, onder druk van de milieubeweging en de publieke opinie, daarna steeds vaker naar juridische instrumenten om vermindering van de milieuhinder af te dwingen door de vervuilende bedrijven aan te klagen bij de officier van justitie en ze te beschuldigen van grove nalatigheid. Het was ook de weg die de gemeente Vlaardingen ging bewandelen ten aanzien van de ENCK. Het was niet alleen de hinder maar evenzeer de aantasting van de volksgezondheid, want uit bevolkingsonderzoek werd duidelijk dat er een aantoonbaar verband bestond tussen verontreinigde lucht

Mevrouw Lydia van Duyn-Spruyt, raadslid PvdA van 1-9-1953 tot 1-1-1975. (Collectie Stadsarchief Vlaardingen)

en gezondheidsklachten, zoals stoornissen in de ademhaling, verhoogde kans op sterfte bij pas geborenen en longkanker. Dit was onder andere tevens een reden geweest in 1972 een brede adviescommissie/stuurgroep voor milieuhygiëne in het leven te roepen, waarvan de wethouder, de directeuren van Gemeentewerken en GG&GD, enkele gemeenteraadsleden en de voorzitter van VtM, Henk Boerma, deel uitmaakten.

Gemeentebestuur contra ENCK

Hoe ging het ondertussen verder met de ENCK na 1970? De kunstmestfabriek had zeker niet stilgezeten en had studies verricht naar de technische mogelijkheden om de luchtverontreiniging terug te dringen. En in principe was de ENCK ook best in staat door middel van technische maatregelen de verontreiniging te verminderen. De meeste effectieve oplossing was de luchtverontreiniging niet te bestrijden door middel van 'end-of- the-pipe' maatregelen, maar door een brongericht beleid te stimuleren waardoor het probleem aan de basis zou worden aangepakt. Dat vroeg wel om de nodige vervangings- en diepte-investeringen. Knelpunt was dat de kunstmestfabriek in het begin van de jaren zeventig - het ging economisch beduidend minder - was gebonden aan een investeringsplafond. Investeringen moesten op de één of andere wijze op termijn worden terugverdiend. De ENCK kon daardoor de innovaties niet heel snel doorvoeren en bleef daardoor voorlopig het mikpunt van kritiek, ook omdat de uitstoot van grote zichtbare wolken waterdamp een sterk psychologisch effect had op de Vlaardingse bevolking en de media.[31] De bewoners van de Westwijk, Indische Buurt en Vettenoordspolder hadden in januari 1971 het college van B&W een petitie aangeboden, waarin dringend werd gevraagd een eind te maken aan de door de ENCK veroorzaakte luchtoverlast. Vooral tegen de bouw van een 110 meter hoge schoorsteen ten behoeve van de uitstoot van afvalgassen en dampen bestond veel kritiek. De VtM had onmiddellijk bezwaar aangetekend tegen de voorwaardelijke toekenning van een vergunning voor de bouw van de schoorsteen bij de tweede zwavelzuurfabriek van de kunstmestfabriek. Het CAR eiste op zijn beurt van het stadsbestuur Vlaardingen een openbare 'hearing' waarin de gemeentebestuurders in deze kwestie hun standpunt duidelijk maakten aan de bewoners. Schoorvoetend lieten B&W weten dat het alleen bouwen van een schoorsteen in principe niet afdoende was om tot zuivering van de dampen van de zwavelzuurfabriek te komen en dat dit geen definitieve oplossing was. Twee maanden later bleken zowel B&W als de gemeenteraad niettemin te zwichten voor de bedrijfsbelangen van de ENCK. Ze besloten niet te protesteren tegen de komst van de schoorsteen en de mogelijkheden die er waren om de bouw tegen te gaan niet te benutten. Wethouder Van Duijn-Spruijt had liever gezien dat de opvang van verontreinigde stoffen op een andere wijze had plaatsgevonden, maar de technische voorzieningen en uitvoering daarvan namen teveel tijd in beslag, zo was haar duidelijk geworden. Ze verzekerde bij het ministerie van Sociale Zaken & Volksgezondheid te blijven pleiten voor een betere, definitieve oplossing. De schoorsteen werd gezien als een tijdelijk oplossing, omdat deze na ingebruikneming in ieder geval zou bijdragen aan vermindering van de SO^2-overlast. Het CAR geloofde hier helemaal niets van en protesteerde tegen de schoorsteen op de dag van de ingebruikname in juli 1971.

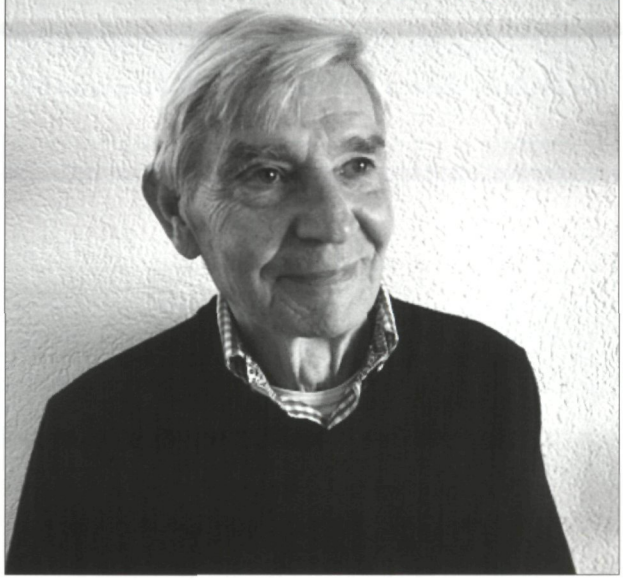
De directie van de kunstmestfabriek wees de bezwaren van het CAR van de hand. De bouw voldeed uiteindelijk aan de gestelde eisen van de hinderwetvergunning. Bovendien zou de schoorsteen leiden tot reductie van zwavelzuur in de lucht en de stankoverlast terugdringen en er zou, in tegenstelling tot wat het CAR beweerde, geen druppels zwavelzuur meer spatten en daarmee schade veroorzaken. Het CAR vroeg op zijn beurt om meer en betere garanties door bijvoorbeeld niet alle drie de fosforzuurfabrieken tegelijkertijd te laten draaien. Na veel druk en geharrewar schaarden B&W en de gemeenteraad in oktober 1971 zich achter het standpunt van het CAR: er was een hinderwetvergunning verleend zonder duidelijke garanties. De ENCK weigerde echter de productie stil te leggen en beweerde geen dampen en smog meer te hebben verspreid. De directie zag zich gesterkt door een onderzoek van TNO waarin, tot verontwaardiging van critici, de stelling werd geponeerd dat het autoverkeer de allerbelangrijkste veroorzaker was van de smogoverlast. De VtM noemde deze bewering van TNO ronduit "idioot". En ook het CAR liet het er niet bij zitten. Tijdens een bezoek op 12 oktober van de minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne dr. L. Stuijt aan Vlaardingen, waarbij onder meer een rondrit werd gemaakt op het terrein van de ENCK, kreeg de bewindsman te maken met de doortastende en soms provocerende aanpak van het CAR. Het CAR wenste geluidsopnamen te maken van de speciaal georganiseerde besloten bijeenkomst met de minister. Burgemeester Heusdens verhinderde de opname: het gebruik van een bandrecorder lag zijns inziens buiten de spelregels. Poppe en andere CAR-genodigden meenden niets te weten van spelregels en vroegen waar deze dan te vinden waren. Toen daar geen bevredigend antwoord op kwam verliet het CAR demonstratief de bijeenkomst. De actiebereidheid bij het CAR was hoog en dat maakte het milieuactiecomité bepaald niet geliefd bij de ENCK en andere bedrijven. De kunstmestfabriek communiceerde noch met het CAR noch met de VtM. Het weerhield het CAR er niet van de directies en ondernemingsraden van 'ongastvrije' bedrijven te blijven bestoken met protestbrieven en het verspreiden van pamfletten onder het personeel, hetgeen waar mogelijk door de bedrijfsleiding werd bemoeilijkt. ENCK-directeur drs. G. Valkier vond dan ook dat de milieuproblematiek te zeer als sensatienieuws werd uitvergroot en ten onrechte werd uitgebuit door actievoerders. Niettemin toonde Valkier zich vanaf 1972 voorstander van één centraal milieubeleid in het Rijnmondgebied. Naar zijn mening bleek uit de contacten die hij had met andere omstreden en onder druk staande bedrijven dat er behoefte was aan uniforme normen en een centraal, vooral deskundig

"ENCK heeft zich constructief opgesteld"

Portret Nic Kolmeijer en Rinus Rentmeester
Kolmeijer en Rentmeester vertellen enthousiast over hun werkzaamheden bij en herinneringen aan de ENCK. Rentmeester werkte vanaf 1968 bij de ENCK en Kolmeijer trad in 1962 in dienst bij de in Vlaardingen gevestigde kunstmestfabriek. De ENCK was aanvankelijk een verouderd bedrijf, maar transformeerde in de jaren 60 naar een bedrijf waarin veel procesinnovatie en nieuwbouw werden gerealiseerd. Beide heren benadrukken in het gesprek dat de ENCK zeker de ogen niet sloot voor de lucht- en waterverontreiniging, "maar dat hebben we opgelost en we waren na verloop van tijd werkelijk een brandschoon bedrijf als het ging om de emissies." Enerzijds was sprake van aantoonbare negatieve effecten op de milieukwaliteit, anderzijds ontstond het beeld van een bedrijf dat moeizaam communiceerde met de buitenwereld, in het defensief was gedrongen, maar ondertussen wel alles deed om haar milieuprestatie te verbeteren.

Begin jaren 60 was de ENCK een bedrijf dat zich kenmerkte door een verouderd productieproces, zeker in vergelijking met de concurrenten. In die vroege periode was er sprake van veel damp- en stoomuitstoot waar o.a. fluor bij vrijkwam. Eén van de eerste maatregelen om de milieubelasting te verminderen was de fluor eruit te wassen. Rentmeester stelt: "Er was toen gewoon nog weinig bekend op dit terrein; ook voor wat betreft de meting van de emissies. We hebben zelf de apparatuur moeten ontwikkelen om handmatig te kunnen meten. Daarna hebben we een nieuw continu-meetsysteem ontwikkeld, vervolgens een nieuw bemonsteringssysteem." "Dat er gaten in panty's vielen is daadwerkelijk gebeurd en speelde zich af op het terrein van de ENCK zelf. Aanvankelijk stonden er lage schoorstenen op de fosforzuurfabrieken en daar vlogen druppeltjes condens uit waar zuur in zat. Het waren eigen werknemers op weg naar het hoofdkantoor. De dames fietsten langs de fabriek en dan vielen er gaten in de kousen. Ze kregen daarom ook ' kousengeld'. Later zijn er twee hoge schoorstenen gebouwd en was er een betere druppelafscheiding."

De bedrijfsgeschiedenis van de ENCK was zeer dynamisch. Het was een coöperatie, veel export, mooie winstcijfers en sterk op de financieel-economische performance gericht. Toen Kolmeijer in 1962 in dienst trad, hadden technici nog weinig te vertellen: alles draaide om geld verdienen. Maar de milieu-

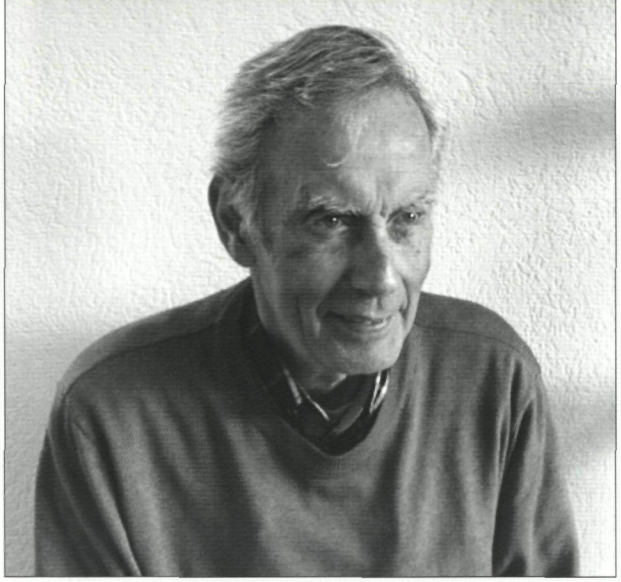

Nic. Kolmeijer, anno 2015. Voormalig hoofd technische en milieuzaken, ENCK

problematiek loog er niet om en toen is door de directie besloten dat er in de technische hoek versterking moest komen om het probleem te tackelen. "De technici bemoeiden zich met alles wat met het productieproces en de opslag van kunstmest en andere stoffen te maken had en met goed gevolg. De groep ging er tegenaan; er was alle ruimte om plannen te maken voor projecten, in sommige gevallen gepaard gaande met complete procesveranderingen. Dat was ook nodig voor het voortbestaan van de kunstmestfabriek. Er was geld voor, maar de rentabiliteit moest wel in de gaten gehouden worden. Dat was niet zo moeilijk want de meeste oplossingen leverden ook een beter grondstofrendement op."

Door de komst van de technici veranderde ook het perspectief. "Het hoofdkantoor stond op een gegeven moment buiten het terrein en het kantoorpersoneel kwam zelden of nooit op het fabrieksterrein zelf. Ze vonden het vies, minderwaardig. We kregen toen de kans om mooie dingen te doen. Dat zou nu niet meer kunnen. Collega's van bijvoorbeeld DSM waren verbaasd hoeveel verantwoordelijkheid en vrijheid wij hadden. Tussen 1962 en 1970 zijn toen grote slagen gemaakt met het verbeteren van de milieukwaliteit en na 1973 was de luchtproblematiek grotendeels opgelost. In 1973 hebben we voor een van de zwavelzuurfabrieken ter verlaging van de SO_2-grondconcentratie nog een schoorsteen laten bouwen van 110 meter; die heeft voor Vlaardingen veel betekend. Die pijp heeft 5-6 jaar gefunctioneerd en daarna is deze zwavelzuurfabriek gesloten."

Het was op zich zelf niet moeilijk om aan milieueisen te voldoen. "We konden er eigenlijk altijd wel wat aan doen. Maar op een gegeven moment had je een bepaald niveau bereikt en werden nieuwe, hogere eisen gesteld. Daar hadden we vaak

Rinus Rentmeester, anno 2015. Voormalig bedrijfsleider zwavelzuurfabrieken bij ENCK

geen probleem mee. Wij liepen technisch voorop."

De twee grote schoorstenen van de fosforzuurfabrieken (op het bedrijf werden deze Gert en Hermien genoemd) werden een antisymbool voor de gemeente Vlaardingen. Rentmeester: "Het ging grotendeels om waterdamp met een klein beetje fluor. Dat was niet acceptabel en dat vonden wij zelf ook. We zijn gaan studeren op andere mogelijkheden. We gingen de indampmethodiek van het zuur verbeteren, want bij het tot dan toegepaste systeem, waarbij rookgassen door het zuur werden geblazen, namen deze van alles mee. Er werd gepoogd de verontreinigingen er zoveel mogelijk uit te wassen, maar dat lukte niet voldoende. Er is toen overgegaan op vacuümtechnieken. Dat innovatieproces was bekend, maar wij waren een van de eersten die het hebben toegepast". En zo is er over de hele linie een scala aan mogelijkheden ingevoerd, ook in de mengmestfabriek waar door grondige proceswijziging de emissies van stof, ammoniak en nitreuze gassen vrijwel tot nul werden gereduceerd.

Dan komen we over de brand van 1963 in de mengmestopslagloods te spreken. Kolmeijer: "De eerste brand in 1963 was echt een gevaarlijke. Wij waren ons aanvankelijk niet bewust hoe ernstig het was. Althans, niet op dat moment, maar kort daarna wel en we zijn gaan nadenken hoe de brand heeft kunnen ontstaan. Mogelijk werd het veroorzaakt omdat een looplamp die bedolven was onder de nitraathoudende mengmestkorrels tot zelfontbranding aanleiding heeft gegeven. Later zijn we tot het besef gekomen dat zolang je de brandhaard niet echt blust, de ontleding gewoon doorgaat. Het ging om een opslagbox van 1.000 ton. Tijdens de brand van die hele berg in de opslagloods is een gigantische hoeveelheid chloor en nitreuze gassen vrijgekomen." Kolmeijer vervolgt: "De situatie was zeer ernstig en evacuatie van bewoners had zeker moeten gebeuren als de wind de andere kant had opgewaaid. Wij kenden toen het fenomeen van dit soort branden niet goed; het was voor het eerst dat dit gebeurde. Achteraf weten we dat er destijds wel iets meer bekend was over de risico's van de opslag van dergelijke stoffen, maar de kunstmestfabrieken vertrouwden elkaar uit concurrentie-overwegingen niet alles toe en deelden destijds onderling weinig informatie. Later hoorden we dat de Staatsmijnen het vanwege het brandgevaar niet verantwoord vonden een soortgelijk product te maken. Ook bij een ander bedrijf wist men er meer over." Rentmeester vult aan: "Pas na het ernstige incident kwam de communicatie op gang. Het was immers een probleem van iedereen. We hebben er daarna veel aan gedaan, zoals het ontwikkelen van een "early warning" systeem. Dat heeft gelukkig nooit hoeven te functioneren. En ook heeft de ENCK samen met een Duits bedrijf een eigen blussysteem ontwikkeld, met brandlansen, om eventueel bij de bron – de brandhaard - te kunnen blussen."

In de jaren 80 en 90 werd het accent voor wat betreft de milieuproblematiek verlegd naar de lozing in de Nieuwe Waterweg van met name het afvalgips van de fosforzuurfabricage. Rentmeester: "Maar ook dit probleem werd afdoende opgelost en uiteindelijk hadden wij de modernste fosforzuurfabriek van Nederland met het hoogste rendement ter wereld."

"De ENCK had zeer zeker begrip voor burgers en autoriteiten die vraagtekens zetten bij milieukwaliteit: dat werd serieus genomen en het bedrijf probeerde er zoveel mogelijk aan te doen, maar soms ging dat niet zo snel. En dat kwam niet goed over." In de kranten stonden vrijwel wekelijks negatieve artikelen over de luchtkwaliteit en richtten de pijlen zich veelal op de ENCK. Er was volgens beide heren ook weinig contact tussen de ENCK en de media. Dat was zonder meer een zwak punt van het bedrijf. Er was ook lange tijd binnen het bedrijf, zoals tegenwoordig normaal is, niemand die zich specifiek met de public relations, communicatie en voorlichting bezig hield. Dat gebeurde pas vanaf eind jaren tachtig. "Wij waren als ENCK bang om statements te maken als je geen zekerheden had. De beeldvorming was daarom nadelig voor de ENCK."

controleapparaat. De echte oplossingen voor het milieuvraagstuk moesten in zijn ogen worden gevonden in technologische verbeteringen. Deze mooie woorden namen niet meteen de ontevredenheid en ongerustheid bij de bevolking weg. De burger moest er voor een deel mee leren leven, zo stelde de voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, ir. B. Wilton, in zijn nieuwjaarsrede: een "stankvrij Rijnmond (is) nooit haalbaar".

In 1973 zou het 'witte stof incident' de ergernis bij menigeen sterk doen opleven. Regelmatig werd op bomen en planten tussen de Maassluisedijk en de Marathonweg een laagje witte stof aangetroffen. Het CAR wees begin januari 1973 na analyse van de neerslag met de beschuldigende vinger naar de ENCK en beweerde in strijdbare taal dat deze "vervuiling bewust was gepleegd". Ook wethouder Van Duijn-Spruijt gaf te kennen te zijn geschrokken. Zij had nooit eerder "zo'n enorme troep (...) aangetroffen". Het college van B&W vond het kwalijk dat de bedrijfsleiding van de ENCK had verzuimd het stadsbestuur te waarschuwen; maatregelen tegen de veroorzaker van de witte stofneerslag zouden niet uitblijven, want het gemeentebestuur kon dit niet over zijn kant laten gaan. De Inspectie van de Volksgezondheid werd ingeschakeld. Echter, eind januari liet de inspecteur weten dat het bedrijf zich aan de eisen van de hinderwetvergunning had gehouden en niet strafbaar had gehandeld. Het besef drong bij het stadsbestuur door dat de eerder verleende vergunning tekort schoot en niet afdoende was om hinder van deze stofemissie tegen te gaan. De ENCK kon waarschijnlijk hooguit aansprakelijk worden gesteld voor alle schade aan de beplanting. In februari 1973 verscheen een onderzoeksrapport van TNO waaruit naar voren kwam dat de witte stof, die onder andere was neergedaald in de Westwijk, het gevolg was van de productie van een nieuw soort kunstmest in de mengmestfabriek van de ENCK .

In juni 1973 besloot de gemeente Vlaardingen in beroep te gaan bij de Kroon tegen een vergunning die de ENCK inmiddels had aangevraagd voor de uitbreiding van de productie. Het CAR was faliekant tegen de kunstmestfabriek, laat staan tegen uitbreiding, en stimuleerde bewoners bezwaar aan te tekenen. Ook de VtM tekende bezwaar aan tegen vergunningverlening en sprak van minachting van het belang van de bevolking. Het CAR verweet in oktober 1973, bij monde van Poppe, dat de gemeente Vlaardingen aan het lijntje liep van de ENCK. De kunstmestfabriek had de stadsbestuurders inmiddels weten te overtuigen de witte stofneerslag afdoende te kunnen bestrijden met zogenaamde 'stofvangers' die ervoor moesten zorgen dat er niet veel meer dan waterdamp de schoorsteen zou verlaten. Volgens Poppe was er gewoonweg sprake van een primitieve noodoplossing. De vergunning werd, ondanks de bezwaren van de VtM en het CAR, verleend aan de ENCK.

Toch werden de milieuvereniging en het milieuactiecomité al

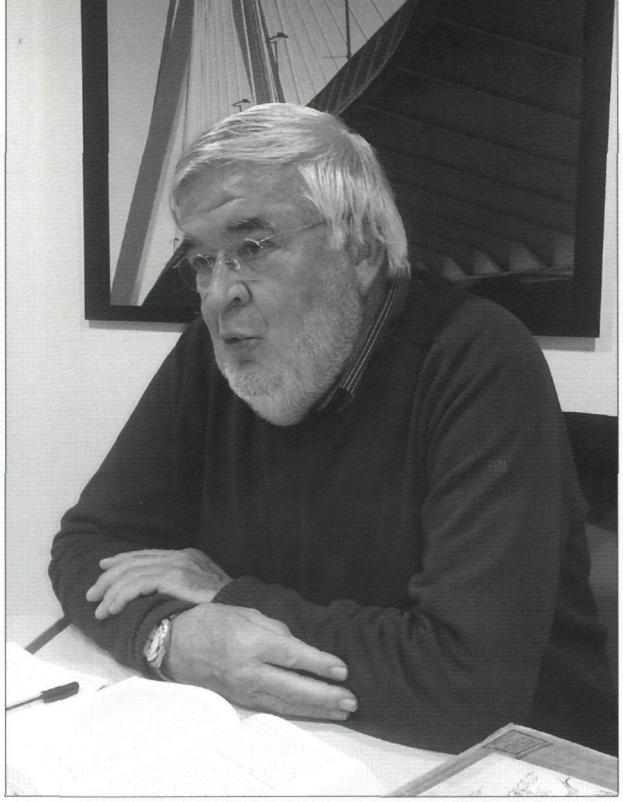
"De overdracht van bevoegdheden is de slechtste beslissing die men had kunnen nemen"

Portret Kees Boender

De grondigste beschrijving van wat zich heeft afgespeeld rond het milieuprotest in het jaar 1970 in Vlaardingen, is ongetwijfeld van de hand van socioloog dr. Kees Boender, oud-wetenschappelijk medewerker aan de Erasmus Universiteit. Zorgvuldig formulerend reflecteert hij in het interview op de periode waarover hij zijn proefschrift schreef met de titel *Milieuprotest in Rijnmond; sociologische analyse van milieusolidariteit onder elites en publiek.*

"Eigenlijk was ik op zoek naar arbeidersprotest en dat is er gewoon niet uitgekomen. Gelijktijdig bood het onderzoek mij de mogelijkheid om een eigen visie op het ontluikend milieubewustzijn te ontwikkelen. Twee aspecten zijn daarbij van belang. In de eerste plaats is dat de uniciteit van de gemeente Vlaardingen in de zin van de geografische ligging en haar geschiedenis, in de tweede plaats speelde daar de opkomst van de geëmployeerde middenklasse een rol."

"Om met het eerste te beginnen. Alles speelt zich af in een gemeente die zich kenmerkte door een sterke groei na de Tweede Wereldoorlog. De stad werd bestuurd door een bestuurlijke elite. Net als in Rotterdam hoefde deze elite aan bijna niemand rekenschap af te leggen. En als het mis ging werd al snel gezegd: Ach, een bakker verliest ook weleens wat meel. Deze arrogantie kwam veelvuldig voor. Alles stond in het teken van de groei en het eigen belang. Er was sprake van een bestuurlijke elite die samen met een aantal leidende figuren uit de industrie een planmatige aanpak voorstond en vervolgens heel pragmatisch te werk ging om die visie te realiseren. Daarin gingen ze ver. Het is puur een regentengeschiedenis en in Vlaardingen kreeg men de ruimte. Bedenk ook dat het

Kees Boender, anno 2015. Onderzoeker milieuprotest in Rijnmond in jaren '60 en '70.

een oude vissersstad was met een sterke christelijke inslag; dat gaf een aparte binding waardoor een bijzondere cohesie bestond met ruimte voor een elite. Later was diezelfde cohesie de voedingsbodem voor een grote actiebereidheid en maatschappelijk bewustzijn."

Wat ook een rol speelde in Vlaardingen was de vestiging van *het Unileverlaboratorium*. "*Dat trok een stedelijke middenklasse* aan. Juist enkele leidende figuren uit die middenklasse plaatsten vraagtekens bij de milieukwaliteit in Vlaardingen. Het waren mensen die eigenlijk kanttekeningen maakten bij het beleid van de eigen werkgever. De welvaart bracht in de ogen van die kritische middenklasse dus niet alleen maar voorspoed. Daaruit is de VtL ontstaan. Deze vereniging steunde voornamelijk op de opkomende stedelijke middenklasse en niet op de arbeidersklasse. De verstedelijking, die gepaard ging met stadsuitbreidingen en later stadsvernieuwingsprojecten waarin onder meer Vlaardingen voorop liep, is een belangrijk verklarend element voor het ontstaan en de groei van het milieubewustzijn."

"Ik ben geneigd te zeggen dat wat de VtL deed, was blaffen tegen de maan. De leden van de VtL waren hoogopgeleid, woonden deels in Rotterdam en hun acties waren juridisch van aard waar niet iedereen van wakker lag. Een rituele dans. Later werd het CAR opgericht en zij mobiliseerden de bevolking. Daaromheen was veel dynamiek en dat gold ook voor de toestroom en afstroom van deelnemers. Het milieuprotest was vluchtig van karakter."

Het scholierenprotest ontstond naar de mening van Boender van binnenuit en was een logisch voortvloeisel van de hierboven weergegeven processen, waarin drie stappen zijn te onderscheiden:

1- De eerste stap was het ontluikend bewustzijn. Men wist dat men in Vlaardingen op een vulkaan leefde en daar werd weinig aan gedaan.
2- Vervolgens werd Vlaardingen uitgeroepen tot saneringsgebied. Dat was primair vanwege de milieukwaliteit, maar ook stadsvernieuwing speelde daarbij een rol. Veel oude woningen werden gesloopt vanwege de vooruitgang.
3- Tot slot werd het regionaal bestuur Openbaar Lichaam Rijnmond (OLR) in 1964 opgericht. Verbetering van de milieukwaliteit was een belangrijk beleidsdoel, maar volgens Boender wilde men eigenlijk vooral voorkomen dat partijen tegenover elkaar kwamen te staan. Het OLR was het poldermodel 'avant la lettre'.

Boender: "Inhoudelijk timmerde het OLR wel aan de weg en werd het een organisatie om rekening mee te houden. De opgelegde samenwerking van het OLR met de provincie Zuid-Holland en de latere opheffing van het OLR, waardoor sprake was van een overdracht van bevoegdheden van het Openbaar Lichaam Rijnmond naar de provincie zijn slechte beslissingen geweest voor de bewaking van de milieukwaliteit."

Boender meldt dat hij ondanks zijn wetenschappelijke belangstelling voor milieubewustzijn en milieuactivisme geen stempel op de inhoud van het debat wenste te drukken. "Ik ben *nooit geëngageerd geworden. Juist door mijn neutrale rol kon* ik mijn observaties goed doen."

Het proefschrift heeft geen grote impact gehad. Boender: "Op de universiteit is nog een bijeenkomst georganiseerd onder leiding van André van der Louw. Bij het OLR werd het proefschrift goed ontvangen en het is positief besproken in het *Rotterdams Nieuwsblad*. Daarna werd het al gauw dood en doodstil. Ik was daar niet over teleurgesteld, maar het heeft mij wel verbaasd."

snel gesterkt inzake hun opvattingen over de schijnoplossingen. In februari 1974 werd Vlaardingen opnieuw verrast door een fikse stofemissie. De eerder toegezegde maatregelen van de kunstmestfabriek bleken geen effect te hebben gesorteerd en de verontwaardiging was groot. Het gemeentebestuur besloot een kort geding aan te spannen en hield de ENCK verantwoordelijk voor de stofneerslag die de Zuidbuurt had veranderd in een "sneeuwlandschap". B&W eisten een dwangsom van een miljoen gulden om nieuwe stofincidenten te voorkomen en de ENCK kon tevens een schadeclaim verwachten van 20.000 gulden. Dat was niet het enige: de stadsbestuurders hadden meer noten op hun zang. Zij wilden tevens dat de poedervormige kunstmest in gesloten bewaarplaatsen werd opgeslagen. Voor het lossen en overslaan zouden speciale morsarme grijpers moeten worden gebruikt en bij zuidwestenwind zouden deze activiteit en de productie moeten worden stilgelegd. Op 18 april diende het kort geding voor de president van de arrondissementsrechtbank te Rotterdam. Vooralsnog voelde de rechter weinig voor al te straffe maatregelen en stuurde aan op een schikking. Voor de ENCK was een aantal eisen onaanvaardbaar, omdat daardoor meer dan de helft van het jaar niet zou kunnen worden geproduceerd. De president van de rechtbank wilde vooralsnog geen vonnis uitspreken: "Ik wil geen pistolen uitdelen" en wenste de zaak voorlopig eerst met een milde aanpak te regelen door het maken van een pakket van vaste afspraken. Poppe was uitermate ontevreden: "Dit is een schijnproces", want de kunstmestfabriek kreeg de gelegenheid zelf een lijstje met maatregelen op te stellen die het vrijwillig kon treffen om stofneerslag te voorkomen. Zo vrijwillig was het ook niet, want enkele dagen later liet het provinciebestuur van Zuid-Holland weten aanvullende voorwaarden in de vergunning voor de ENCK te willen opnemen die herhaling van de stofregen moesten voorkomen. Sluiten van de kunstmestfabriek was in ieder geval geen optie. Spoedig reageerde de ENCK met de mededeling zich te zullen neerleggen bij de gestelde voorwaarden en enkele eisen van de gemeente Vlaardingen. Daarmee was de kou uit de lucht. Nadien nam het aantal incidenten met rasse schreden af. Althans, de ENCK kwam over zaken als luchtverontreiniging en stank zelden meer in de media.

Tot besluit

Wat zijn de conclusies die we uit de roerige periode 1957-1974 kunnen trekken? De titel van deze bijdrage luidt: Onder de rook en stank van de vooruitgang. Hiermee wordt kort samengevat in welk spanningsveld het naoorlogse Vlaardingen zich bevond. Enerzijds kunnen we deze periode typeren als een tijd van economische opbouw en vooruitgang waarbij Vlaardingen, om naast Rotterdam de tweede stad in het Rijnmondgebied te zijn, via bestuurlijke ambities onomwonden inzette op een beleid van stedelijke uitbreiding, groei van werkgelegenheid en economie. Deze ambities gingen anderzijds echter gepaard met niet voorziene negatieve effecten als stank, luchtverontreiniging en (wat tegenwoordig heet) externe risico's. De mate waarin zich dit manifesteerde in Vlaardingen was wellicht ongekend in Nederland.

Het mag daarom geen verbazing wekken dat juist in Vlaardingen de milieubeweging zich sterk openbaarde. Deze had een geheel eigen karakter: de milieuorganisatie van het eerste uur (VtL, later VtM) had een sterk juridisch-bestuurlijke oriëntatie en aanpak. De latere actiegroepen (CAR, MAN) waren meer gericht op protest, het mobiliseren van bewoners en sterk gefocust op de politiek. In dit verband was in landelijk opzicht het scholierenprotest een spontane en vooral redelijk unieke actie die aangaf hoezeer men verontrust was over de milieukwaliteit en het leefklimaat. Zonder schroom mag worden gesteld dat Vlaardingen daarmee een belangrijke voorloper was van het moderne milieuactivisme, waarbij niet voorbij kan worden gegaan aan de rol die Remi Poppe als actievoerder speelde.

Donkere wolken boven de stad tijdens de brand bij de Chloride op het industrieterrein in de Vettenoordsepolder
(Foto G. Kalkman, collectie H.V.V.)

Een doorgaans onderbelicht aspect is de rol van het bedrijfsleven, met name de kunstmestfabriek ENCK. Natuurlijk is het zo dat in het bedrijfsleven het primaat aanvankelijk eenzijdig lag op financieel-commerciële prestaties. Veel minder bekend is dat door diverse bedrijven in die jaren wel degelijk forse inspanningen werden verricht om de toch ook in hun ogen zorgwekkende milieuoverlast te verminderen. Twee zaken vallen hierbij op. In de eerste plaats duurde de ontwikkeling en implementatie van procesinnovaties om schoner te produceren langer dan iedereen wenste. In de tweede plaats was de communicatie van de overlastveroorzakende bedrijven met bewoners en actievoerders uitgesproken zwak. Hierdoor ontstond in de beeldvorming de indruk alsof desbetreffende bedrijven het maatschappelijk belang botweg negeerden.

Tot slot een afsluitende observatie. De aanleiding van de opkomst van het milieubesef en de actiebereidheid in Vlaardingen was gelegen in breed gedragen zorgen over de slechte milieukwaliteit. Tegelijkertijd bood deze situatie een podium voor mensen en organisaties om ruimschoots hun maatschappelijke betrokkenheid te etaleren. Dit waren in eerste instantie de actievoerders en scholieren, maar tevens constateren wij dat deze situatie uiteindelijk ook werd aangegrepen door politici en beleidsmakers, jonge en gedreven technici, juristen en enkele sociale wetenschappers die zich wilden inspannen om vanuit hun eigen kwaliteiten, kennis en kunde een bijdrage te leveren aan de verbetering van de milieukwaliteit.

Woord van dank
Wij zijn de heren dr. Fred Woudenberg (voormalig hoofd van de afdeling medische milieukunde bij de GGD-Rotterdam en momenteel werkzaam als hoofd van de afdeling leefomgeving bij de GGD-Amsterdam) en Cor van der Kooij (beleidsmedewerker DCMR en oud hoofd meld- en regelkamer) erkentelijk voor hun kritische commentaar op deze bijdrage.

Geïnterviewden
Simon Bloemendaal, organisator van het scholierenprotest in Den Haag
Dr. Kees Boender, socioloog en oud-medewerker Erasmus Universiteit Rotterdam. Auteur proefschrift over milieuprotest in Rijnmond
Ing. Nic. Kolmeijer, oud medewerker ENCK, destijds hoofd technische en milieuzaken
Dr. Roel Pieterman, oud-voorzitter scholierenraad Prof. Casimir Lyceum, deelnemer aan scholierenprotest
Remi Poppe, actievoerder, kunstenaar Vlaardingen 65 en medeoprichter CAR
Ing. Rinus Rentmeester, oud medewerker ENCK, destijds bedrijfsleider fosforzuur- en zwavelzuurfabrieken

Bronnen:
Stadsarchief Vlaardingen:
Luchtverontreiniging, 1957-1974 (1.777.65) doos 54
Lucht- en bodemhygiëne en Hinderwetvergunningen, 1963-1969 en 1969-1970 (stukken 759 tot en met 774)
Plakboeken: Luchtverontreiniging, 1958-1963, 1964-1967 en 1969-1969 (20, 12-44)
Kronieken Vlaardingen
Vlaardings Dagblad, 1970-1974
Rotterdams Dagblad, 1970-1974

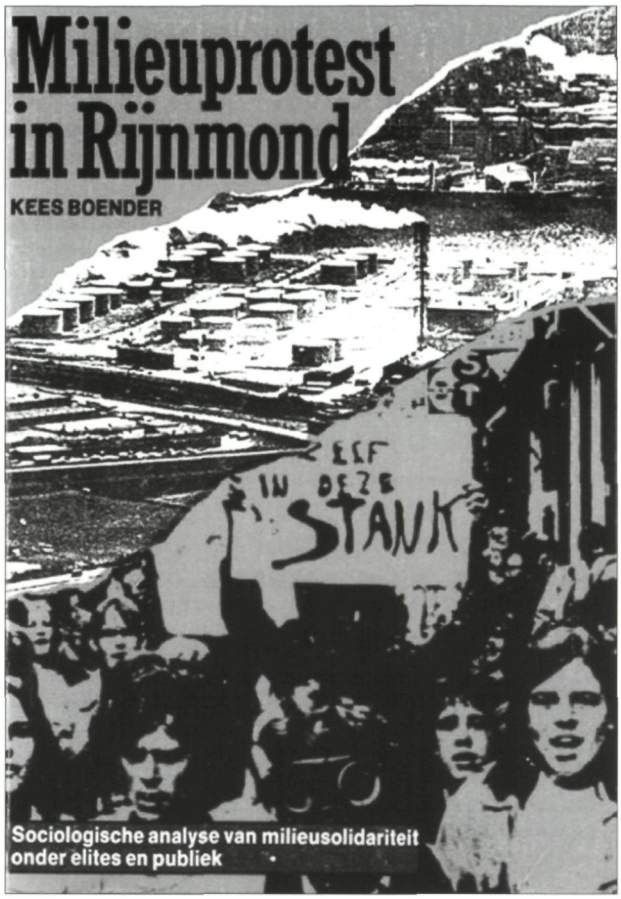
Literatuur:
Ast, J.A. van & H. Geerlings (1993). *Milieukunde & milieubeleid.* Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink.
Biersteker, K. (1966) *Verontreinigde lucht; ontstaan, medische betekenis en bestrijding van verontreinigde buitenlucht.* Assen: Van Gorcum
Boender, K. (1985). *Milieuprotest in Rijnmond. Sociologische analyse van milieusolidariteit onder elites en publiek.* Rijswijk: Sijthoff Pers.
Brugge, J. ter (2013). 'Stront aan de knikker' in: *Musis. Cultureel Maandblad Schiedam/Vlaardingen*, maart, jrg. 19, nr. 3, p. 18-21.
Heijden, H-A, van der (1992). 'Van kleinschalig utopisme naar postgiro-activisme. De milieubeweging 1970-1990', in: J.W. Duyvendak e.a. (red.), *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland.* Amsterdam: SUA.
Geerlings, H. & T. Witte (2014). 'Opkomst van het luchtkwaliteitsbeleid en milieubewustzijn; leren van het verleden' in: *Tijdschrift Lucht*, jrg. 10, september, nr. 4/5, p. 6-9.
Glastra van Loon, (1993). *De Poppe-methode. Milieuactivist Remi Poppe ontmaskert de grote vervuilers.* Amsterdam: Van Arkel.
Hellema, D. (2012). *Nederland in de jaren zeventig.* Amsterdam: Boom.
Kolmeijer, N.W. & J.H. Wissink (1976). *Windmill Holland and its environment.* Vlaardingen: Windmill Holland BV (paper gepresenteerd tijdens meeting International Fertilizer Industry Association, Den Haag).
Liagere Böhl, H. de (red.) (1981). *Nederland industrialiseert! Politieke en ideologische strijd rondom het naoorlogse industrialisatiebeleid, 1945-1955.* Nijmegen: SUN.
Luth, H.J. (red.) (2002). *Ach lieve tijd Vlaardingen (deel 10). 1000 jaar handel, koopvaardij, nijverheid en industrie.* Zwolle: Waanders.
Meadows, D.L. e.a. *The limits to growth: a report for the club of Rome's project on the predictment of mankind.* (Ned: Grenzen aan de groei) Aula pockets, Utrecht, 1972.
Stolk, T. (1995). 'VL65. Vereniging van Vlaardingse kunstenaars van sociëteit tot aktiegroep', in: *Historisch Jaarboek Vlaardingen 1995*: Vlaardingen: Historische Vereniging Vlaardingen, p. 21-35.
Welters, L.A. (1969) *Wonen, leven, werken in Rijnmond; beleidsaanbevelingen van het bestuur van de stichting*

Onderzoek Arbeidssituatie in het Rijnmondgebied. Rotterdam: Universitaire Pers Rotterdam.
Wit, D. van (1990). *Windmill, Wieken naar de Wind gekeerd. Van boerencoöperatie naar internationale organisatie.* Vlaardingen: Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis, Erasmus Universiteit Rotterdam.
Witte, T. (1995). 'Lastige Vlaardingers. Ontzuiling en gezagscrisis' in: *Historische Jaarboek Vlaardingen 1995.* Vlaardingen: Historische Vereniging Vlaardingen, p. 7-20.
Witte, T. (1998). *Bomengroei of Huizenbouw. 50 jaar bestuurlijk geploeter rond de Broekpolder.* Vlaardingen: Historische Vereniging Vlaardingen.
Witte, T. (2000). 'Vorming en functioneren van colleges van B&W in Vlaardingen, 1946-1998', in: *Historische Jaarboek Vlaardingen 2000,* Vlaardingen: Historische Vereniging Vlaardingen, p. 8-33.

Auteurs:
Harry Geerlings is hoogleraar Bestuurskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam
Toby Witte is lector Maatschappelijke Zorg aan de Hogeschool Rotterdam

Noten

1 Liagere Böhl, 1981
2 Witte, 1998, p. 11-12
3 Luth, 2002, p. 246-248
4 Witte, 2000, p. 10-14
5 Stadsarchief Vlaardingen. Plakboek serie 2. nr. 20 luchtverontreiniging, 58-63
6 De Wit, 1990
7 Stadsarchief Vlaardingen. Plakboek serie 2. nr. 20 luchtverontreiniging, 58-63
8 De Vereniging tegen Luchtverontreiniging (VtL) bestaat nog steeds en is nog immer actief op het terrein van luchtkwaliteit.
9 Biersteker, 1966
10 Dit was zeker niet de enige zorg van het bedrijfsleven. In de periode 1966-1968 doet Welters (1969) in opdracht van de 'Stichting Arbeidssituatie in het Rijnmondgebied', onderzoek naar de arbeidssituatie in het Rijnmondgebied. De aanleiding voor de studie was een structureel tekort van 20.000 werknemers in Rijnmond, een jaarlijks netto emigratieoverschot en de angst van werkgevers dat het slechte leefklimaat in Rijnmond de oorzaak was van het emigratieoverschot. Zijn onderzoek onder 800 emigranten en 800 immigranten, o.a. Spaanse werknemers, maakte duidelijk dat bewoners die uit onvrede het Rijnmondgebied verlieten, dit deden omdat zij klachten hadden over het woon- en leefklimaat.
11 De Wit, p. 134-136
12 Rotterdams Nieuwsblad, 11 november 1969
13 Ter Brugge, 2013
14 Boender, p. 219-221
15 NRC, 4 oktober 1971
16 Boender, p. 237-258

Het proefschrift van Kees Boenderx

17 Glastra van Loon, 1993
18 Witte, 1995; Ter Brugge, 2013
19 Boender, p. 386-387
20 P. de Wit was een Vlaardings chemicus die erkend criticus/tegenstander was van de bij het Openbaar Lichaam Rijnmond werkzame deskundige dr. L. Clarenburg.
21 Meadows e.a., 1972; Van Ast en Geerlings, 1993
22 Witte, 2000
23 Boender, p.341-351
24 Boender p.352-353
25 Boender p. 355-357
26 Boender, p. 358-361
27 Boender, p. 362-369
28 Boender, p. 392-393
29 *Vlaardings Dagblad* en *Rotterdams Nieuwsblad,* 29 januari 1971
30 *Vlaardings Dagblad,* 26 maart 1971, 4 juni 1971, 26 juni 1971, 3 juli 1971 en 14 oktober1971
31 De Wit, p. 134-135, interviews Kolmeijer en Rentmeester

De schoorsteen van de ENCK.
(Foto G. Kalkman, collectie H.V.V.)

